

(Pevné desky)

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ,
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2011

Kamila Kubíčková

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ,
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Využití poznatků psychologie při řešení výchovného problému

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. František Vízdal, CSc.**

**Vypracovala:
Kamila Kubíčková**

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Využití poznatků psychologie při řešení výchovného problému“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 10.4. 2011

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Františkovi Vízdalovi, CSc. Za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat manželovi za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

.....
Kamila Kubíčková

OBSAH

Úvod	2
1. Rodina a její současné pojetí	5
2. Vymezení pojmu sourozenecká rivalita	6
3. Příčiny sourozenecké rivality	7
3.1. Vliv rodičovské výchovy	7
3.2. Vliv sourozenecké konstelace	11
3.2.1. Prvorozený	12
3.2.2. Prostřední	13
3.2.3. Nejmladší	13
3.2.4. Nevlastní sourozenec	14
3.3. Vliv věkového rozdílu mezi sourozenci	15
3.3.1. Věkový rozdíl 1 - 1,5 roku	15
3.3.2. Věkový rozdíl 3 - 5 let	16
3.3.3. Věkový rozdíl nad 5 let	17
3.4. Vliv temperamentu dítěte	18
4. Projevy sourozenecké rivality	20
4.1. Zdravá sourozenecká rivalita	20
4.2. Nezdravá sourozenecká rivalita	21
5. Nejčastější chyby rodičů při výchově sourozenců	24
5.1. Preferování jednoho pohlaví	24
5.2. Srovnávání sourozenců	25
5.3. Snaha rodičů o potlačení a popření sourozenecké rivality	25
6. Prevence	27
7. Případové studie	29
7.1. Rodina č. 1	29
7.2. Rodina č. 2	35
7.3. Dílčí závěr	43
Závěr	46
Resumé	48
Anotace	49
Seznam použité literatury	51

Úvod

V současné době jsem matkou dvou dětí. Výchova dětí je každodenní náplní mého života. Denně řeším různé výchovné problémy mezi které patří i žárlivost mezi dětmi. Proto jsem si vybrala téma vztahující se k výchově a zaměřím se právě na sourozeneckou rivalitu.

Cílem mé práce je prostudovat a zhodnotit dostupné materiály, popsat a zhodnotit problém sourozenecké rivality. V praktické části se budu věnovat případu konkrétní rodiny. V této kapitole navrhu možná řešení výchovného problému sourozenecké rivality, zhodnotím jej a navrhu nejlepší způsob řešení daného problému a tuto svou volbu také zdůvodním.

K naplnění cíle jsme rozdělila práci na dvě části, část teoretickou a část praktickou. V teoretické části jsem se věnovala dostupným materiálům, zejména literatuře, která se zabývá nejen sourozeneckou rivalitou z různých pohledů, ale také celkově chováním dětí v rodině obecně. Názory jednotlivých psychologů na uvedenou problematiku a způsoby řešení jsem zhodnotila a vytvořila si na celou problematiku vlastní názor, který jsem se pokusila využít ve druhé, praktické části mé práce.

Pro praktickou část bakalářské práce jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu, a to nestrukturovaný rozhovor a pozorování. Formou nestrukturovaného rozhovoru provedu průzkum v několika rodinách, kde jsou dvě děti - dívky, věkově vzdálené průměrně dva roky a je předpoklad výskytu projevů sourozenecké rivality. Cílem praktické části práce je zjistit jak probíhá sourozenecká rivalita v jednotlivých rodinách. Jaké jsou možné příčiny, jak hodnotí konkrétní projevy rodiče a jakým způsobem se s problémem potýkají, zda sourozeneckou rivalitu vnímají jako problém. V mém zájmu jsou rodiče dětí předškolního popř. mladšího školního věku.

Svoji práci jsem rozdělila do 6 kapitol. V první části jsem se věnovala problematice rodiny a jejího současného pojetí. Zde jsem popsala model dnešní rodiny a naznačila směr, kterým se současná rodina vyvíjí.

V další části jsem se věnovala samotnému pojmu sourozenecká rivalita a jeho používání v literatuře. Zde jsem také naznačila existenci dle mého názoru dvou směrů, kterými se při řešení problému sourozenecké rivality můžeme vydat.

Další kapitola řeší příčiny sourozenecké rivality. Z prostudované literatury jsem vybrala ty nejčastěji uváděné a z mého pohledu nejdůležitější. První příčinou je vliv rodičovské výchovy, kdy rodiče vědomě nebo nevědomě podporují vznik žárlivosti mezi sourozenci. Dalším důležitým faktorem je vliv sourozenecké konstelace, který je zejména oblíben u zahraničních autorů. Obsahuje rozdělení sourozenců podle pořadí narození na prvorozené, prostřední a nejmladší dítě. Další faktorem, který ovlivňuje sourozeneckou rivalitu je vliv věkového rozdílu mezi sourozenci a dále vliv temperamentu dítěte, kdy temperamentové vlastnosti jsou vrozené a tedy téměř neměnné.

Další kapitolou jsou projevy sourozenecké rivality. Dle mého názoru bychom měli rozlišovat dva druhy sourozenecké rivality a to zdravou sourozeneckou rivalitu a nezdravou. Zde je nutné uvést, že rozdíly v chápání zdravé a nezdravé mohou být z pohledu jednotlivých rodičů i odborníků různé.

Nejčastějším chybám rodičů při výchově sourozenců jsem věnovala další kapitolu. Definovala jsem podrobněji jednotlivé nejčastější chyby uváděné v literatuře. Jsou to preferování pohlaví dítěte, srovnávání sourozenců a v neposlední řadě snaha rodičů o potlačení a popření sourozenecké rivality.

Poslední kapitolou je prevence, kterou považuji za nejdůležitější část řešení každé problematické životní situace a tedy i řešení sourozenecké rivality. Úsilí vynaložené na prevenci není dle mého názoru nikdy zbytečné.

V praktické části jsem provedla malý průzkum ve dvou rodinách, kde řeší problém sourozenecké rivality. Vybrala jsem vzorek rodin, které mají dvě děti – dcery v předškolním nebo mladším školním věku. Rozdíl mezi sourozenci je maximálně tři roky. K průzkumu jsem použila metody kvalitativního výzkumu, a to pozorování a následně nestrukturovaný rozhovor s matkami dětí. Hlavním důvodem proč jsem vybrala k rozhovoru matky, je skutečnost, že s dětmi doposud trávil více času než

otcové a považují ji je za důležité pozorovatelky. Tímto v žádném případě nesnižují důležitost vlivu působení otce na výchovu dětí. Na základě informací, které jsem v jednotlivých rodinách získala, jsem zpracovala případové studie a pokusila se najít nejvhodnější řešení konkrétního problému, který v rodině řeší. K řešení problému jsem využila poznatky z oblasti psychologie získané v teoretické části mé práce. Svoje navržená řešení k jednotlivým případům jsem v závěru kapitoly také zhodnotila.

1. Rodina a její současné pojetí

V dřívějších dobách žila širší rodina pospolu, v rodinách také bývalo více dětí. Starší děti se staraly o ty mladší. Běžné také bylo mezigenerační soužití. Model dnešní rodiny je převážně tvořen jedním až dvěma dětmi a rodiči, v této souvislosti se používá termín tzv. nukleární rodina.

V dřívější době, v oblasti sociálních vztahů v rodině nebyla běžná tak úzká vazba pouze mezi rodiči a dětmi jako je tomu dnes. Z důvodu početnějších rodin se vazby rozměňovaly, tím se snižovala jejich intenzita. Rodiče nebyli tak citově vázání ke svým dětem, neboť svou pozornost museli rozdělit mezi více dětí. Dítě bylo chápáno jinak než je tomu v dnešní době. Stejně tak dítě nebylo fixováno pouze na rodiče jako autoritu, ale na v dnešním chápání širší rodinu zahrnující prarodiče, strýce a tety, popř. další vzdálenější příbuzné. Tato skutečnost má vliv i na vznik sourozenecké rivality. Podle mého názoru u dřívějšího modelu rodiny nebyla sourozenecká rivalita tak markantním projevem. Jelikož nukleární rodina je v současnosti chápána jako standardní typ rodiny, pokud budu hovořit v další části této práci o rodině, budu mít na mysli právě tento typ sociálního prostředí.

Rodinné vztahy jsou důležité zejména v období do předškolního věku. V psychologii jsou první roky života označovány jako nejdůležitější pro duševní vývoj zdravé osobnosti. Pro toto období je charakteristické, že většinu času tráví děti výhradně spolu s rodiči, častěji s matkou, a jsou na nich závislé, nejen materiálně ale i citově. Rodiče a rodinné prostředí pro ně představuje celý svět. Proto je jasné, že se děti již v raném věku vymezují vůči stejně sociálně postaveným osobám, tj. svým sourozencům, jako k rivalům ohrožujícím jejich teritorium.

„Rodina je osobně významným prostředím, které by dítěti mělo sloužit jako citové zázemí, jako zdroj jistoty a bezpečí.“ (Vágnerová, 2005, s.31)

2. Vymezení pojmu sourozenecká rivalita

Problematika sourozenecké rivality je známa již od počátku lidstva. Objevuje se v pohádkách i mýtech. Už v příběhu z Bible o Kainovi a Ábelovi je řešen problém žárlivosti neboli rivality mezi bratry. Z toho můžeme usuzovat, že téma bylo a je neustále aktuální.

Sourozenecká rivalita je přirozená soutěživost vznikající mezi sourozenci se snahou získat tutéž nebo větší pozornost a péči rodičů jako zbývající sourozenci. Se sourozeneckou rivalitou úzce souvisí žárlivost mezi sourozenci v rodině, kdy dítě jedná pod tlakem pocitu nejistoty a strachu o lásku a pozornost rodičů. Je to negativní emoční stav, který je impulzem ke vzniku sourozenecké rivality ve smyslu soutěžení. V literatuře se rozdíl mezi pojmy rivalita a žárlivost stírá.

Dle výše uvedeného je jasné, že žárlivost a s tím spojená rivalita je opodstatněná. Láska rodičů hraje v životě dítěte, nejen malého, významnou roli. Pozornost rodičů vede k pocitu jistoty a sounáležitosti, které jsou nezbytné pro zdravý vývoj osobnosti dítěte.

Sourozeneckou rivalitou se zabýval Alfred Adler, rakouský lékař a psycholog, který položil základy individuální psychologie. Individuální psychologie je jedním z hlavních směrů hlubinné psychologie. Tento směr se zaměřuje na člověka jako nedělitelnou jednotu, individuum fungující jako celistvá bytost. Člověk je chápán jako bytost sociální s cílem zařadit se do společnosti a být její součástí. Rodina a vztahy v ní vytvořené jsou důležité pro další zařazování jedince do společnosti, neboť vazby vytvořené v rodině determinují ostatní vztahy v životě. Domnívám se, že na dílo Alfreda Adlera navazuje český psycholog Zdeněk Matějček, který problematiku sourozenecké rivality dále rozvíjel v rámci dětské vývojové psychologie a ve svém psychologickém poradenství.

Dalším autorem zabývajícím se problematikou sourozenecké rivality je česká psycholožka, žijící v Německu, Jiřina Prekopová. Ta sourozeneckou rivalitu chápe jako pudovou záležitost. Odkazuje se na Darwinovu evoluční teorii a přirozený výběr ve smyslu slabší podléhá silnějšímu. Podle ní se jedná o nevědomou potřebu vymezení se vůči ostatním ve skupině.

3. Příčiny sourozenecké rivality

Sourozenecká rivalita je ovlivněna genetickou výbavou jedince a také prostředím, ve kterém jedinec vyrůstá.

„Každý jedinec vyrůstá v určitém prostředí a vlastnosti tohoto prostředí jeho vývoj nějakým způsobem ovlivňují.“ (Vágnerová, 2005, s.28)

Podle mého názoru existují čtyři hlavní příčiny sourozenecké rivality, a to vliv rodičů, pořadí narození jednotlivých sourozenců (sourozenecké konstelace), věkový rozdíl mezi sourozenci a také temperament jednotlivých dětí. Jednotlivé příčiny blíže rozvedu v následujících pasážích. Všechny příčiny jsou důležité a vzájemně se kombinují. Dle mého názoru dominuje vliv rodičů. Pokud vynecháme nechtěné děti, převážně si rodiče děti přejí, chtějí-li jim dát veškerou péči musí se o ně starat, nejen o materiální stránku, ale i o psychickou stránku.

„Pro dítě je rodina důležitým zdrojem informací, které zobecňuje a očekává, že se stejným způsobem budou chovat všichni lidé.“ (Vágnerová, 2005, s.31)

Výchova má velkou moc, kterou mají rodiče ve svých rukou. Děti se nejlépe učí nápodobou, v raném věku jsou jejich vzory převážně rodiče. Jaké chování dětem předvedou rodiče, tak se budou jejich děti pravděpodobně chovat. Při výchově dětí mají význam i vlastní zkušenosti rodičů z jejich dětství, v jednom případě se k nim přiklánějí a v druhém se od nich distancují, v každém případě je však ovlivňují.

3.1 Vliv rodičovské výchovy

Vinu na vzniku sourozenecké rivality často nesou sami rodiče aniž si to uvědomují. Na narození dalšího potomka je nutné prvorozené dítě připravit ještě před jeho příchodem. Odborníci se shodují v tom, že není dobré s narozením dalšího dítěte provádět další zásadní změny, např. odstěhování staršího sourozence do jiného pokoje nebo jen přenechání postýlky mladšímu dítěti. Dítě se snadno v takové situaci cítí ostrčené, viníkem jeho trápení je sourozenec, vztah k němu se může na základě této zkušenosti

vyvíjet negativně. Nově vzniklá situace v rodině je v každém případě pro prvorozené dítě stresující, je nutné eliminovat zbytečnou zátěž.

Stupnice bodového hodnocení stresových situací u školáků podle M. Stopparodové označila těhotenství matky 40 body a narození sourozence 39 body ze 100 bodů. Obě události jsou v první třetině stupnice dle závažnosti. (Novák T., 2004, s.15)

Z výzkumu provedeném na dětech školního věku můžeme usuzovat, že podobný dopad to bude mít i na děti mladší. Pokud by u mladších dětí byla situace posuzována jinak, pak se domnívám, že především zátěž by byla označena jako vyšší z důvodu nižšího stupně zralosti osobnosti dítěte. Dítě se cítí ohroženo a v závislosti na svém věku a celkové zralosti se snaží situaci nějak řešit. Východiskem ze situace může být snaha strhnout na sebe pozornost z počátku kladným způsobem a po té co nemá potřebnou odezvu i záporným způsobem. Ve většině případů si rodiče začnou všimnout až když není vše v pořádku, nespojují chování dítěte s dávkou pozornosti, kterou staršímu dítěti věnují. Po narození miminka je doporučováno do péče zapojit i staršího sourozence, dle jeho schopností adekvátně věku. Takto jej můžeme vést k zodpovědnosti a samostatnosti, dát mu pocit, že je pro nás důležitý a že se nemusí obávat ztracení. I tak se musí prvorozený smířit s novou pozicí v rodině a není to pro něj lehké.

Rivalita zpravidla není zřejmá ihned po narození. K prvním projevům dochází během 4 – 6 měsíců od narození nového člena do rodiny. Dá se předpokládat, že pokud se malé dítě nepohybuje samo a nezačne okupovat území prvorozeného, není vnímáno přímo jako vetřelec. Jakmile se druhorozený začne pohybovat, přichází další fáze, kdy nejen že se musí prvorozený dělit o lásku a pozornost rodičů, ale také o věci a o hračky.

Autorka Dalloz se k žárlivosti vyjadřuje jako k normálnímu projevu: „*žárlit není ani dobré ani špatné.*“ (Dalloz, 2002, s.23) Dle názoru autorky je nutné žárlivost nepotlačovat, ale správně zpracovat.

Žárlivost mezi dětmi nemusí být ihned zřejmá. Mnoho výchovných problémů, které rodiče s dětmi mají, vůbec se žárlivostí nespojují. Mezi nejčastěji uváděné příznaky řadíme regresi, upozorňování na sebe formou zlobení, pomočování, vzdorovitost nebo

agresivita a projevy vzteku. V literatuře se uvádí, že převážně žárlí starší sourozenec na mladšího. Každé dítě se snaží vědomě nebo i nevědomě na sebe upoutávat pozornost rodičů. Žárlení a soupeření probíhá adekvátně věku, pro dosažení svého cíle jsou děti schopny vynalézat různé strategie. Batole na sebe upozorní např. pláčem, starší dítě např. trucováním, vzdorem a opozičním chováním. Pokud je v rodině více než jedno dítě, je možné uvažovat, že každý problém s výchovou může souviset se sourozeneckou rivalitou. Vždy jde o rodiče a o to strhnout na sebe pozornost. Je však důležité udržet žárlivost v přijatelných mezích, popř. ji využít k pozitivnímu vývoji osobnosti dítěte.

Otázka, zda za sourozeneckou rivalitu mohou rodiče je namístě. Dle mého názoru ano, jako členové nejdůležitější primární skupiny – rodiny. Na žárlivého sourozence je potřeba pohlížet s pochopením a spíše než trestat řešit situaci bez negativních projevů, navést dítě ke správnému jednání.

„Netrestejte dítě za nelibé výroky typu „A kdy to mimino pojedeme vrátit ?“. Autenticky vyjadřuje pocity a jejich potlačení by mohlo vést k hlubším problémům – děti pak často somatizují nebo začnou škodit miminku, tak, aby to rodiče neviděli.“ (Horáková Hoskovcová, Suchochlebová Ryntová, 2009, s. 195).

Je vhodné zapojit dítě do starání se o sourozence, počítat s možností regresivního chování apod. Rady psychologů jsou obecné, je nutné zdůraznit individuální přístup ke konkrétnímu případu.

Charakteristickým znakem rodinné výchovy je dle Matějčka vytváření hlubokých a trvalých citových vztahů mezi dítětem a jeho vychovatelem. (Matějček, 2005, s. 363) Z toho plyne, že výchova v rodině je ovlivněna a podbarvena citovými vazbami, jsou do ní vkládány naděje a očekávání, zejména ze strany rodičů. U plně funkční rodiny by mělo jít převážně o kladné citové vazby. Chceme vychovat slušného člověka, který dokáže žít normální život, začlenit se do společnosti apod.

Mezi nejčastěji používané výchovné prostředky v rodině stále patří zejména odměny a tresty. Je to tradiční způsob výchovy, který se přenáší z generace na generaci. Na děti jsou prostřednictvím rodičů kladeny různé požadavky, po jejich splnění následuje hodnocení rodiče. Z hlediska psychologie je otázka výchovy pomocí odměn a trestů

diskutované téma. Zejména používání fyzických trestů se nyní nesetkává s kladnou odezvou odborné veřejnosti.

Tresty je možné rozdělit na fyzické a psychické. Využívání fyzických trestů je v současné době kritizováno, zejména z pohledu práv dítěte. Fyzický trest je vlastně agresivní chování vůči dítěti. Míra agresivity je různá od mírné, kterou bych za agresi přímo neoznačila až po fyzické týrání dětí, které je trestným činem. Psychický trest, který není přímým projevem agrese vůči dítěti může mít ještě rozsáhlejší dopad na vývoj osobnosti. Výchova v rodině je velice individuální a i vnímání různých trestů je jiné. Pohled rodičů na trestuhodné chování se může výrazně lišit v konkrétních rodinách. Obecně jsou tresty psychology označovány jako neefektivní, zejména z pohledu do budoucnosti, kdy není zcela jasné jaký dopad bude trestání na vývoj dítě mít.

„Trest je takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje negativní společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání; přináší vychovávanému omezení některých jeho potřeb, nelibost, popřípadě frustraci.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 253)

Odměny mají svá rizika také, přestože jsou obecně psychology více doporučovány. Odměňování je nutné přiměřeně dávkovat. Odměny by měly odpovídat konkrétnímu výkonu. Přílišné odměňování hodnotu odměny snižuje. Je vhodné upřednostňovat odměnu emocionální, jako je úsměv nebo pohlazení před odměnou materiální.

„Odměna je takové působení (rodičů, učitelů, vychovatelů, ale také sociální skupiny) spojené s určitým chováním či jednáním vychovávaného, které vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování nebo jednání; přináší vychovávanému uspokojení některých jeho potřeb, libost, radost.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 253)

Rodinná výchova, jako faktor ovlivňující sourozeneckou rivalitu, je současně i faktor, který pomáhá zvládat sourozeneckou rivalitu, jako výchovný problém, nebo alespoň udržovat rozumné hranice pomocí výchovných prostředků.

3.2 Vliv sourozenecké konstelace

Psycholog Alfred Adler jako první poukazuje na důležitost pořadí narození jednotlivých sourozenců v rodině. Adler propojuje pořadí narození sourozenců v rodině s určitými vlastnostmi, tento jev nazývá termínem sourozenecké konstelace. Každá pozice má svá specifika. Nelze jednoznačně říci, která pozice je nejvýhodnější, každá má své kladné i záporné aspekty. Vliv pořadí narození na různé aspekty života je již prokázán různými studiemi. Pořadí narození ovlivňuje i možnost vzniku rivality mezi sourozenci. Odlišně se chová prvorozený, odlišně pak jeho další sourozenci.

Variant, které mohou při posuzování sourozeneckých konstelací vzniknout, je nespočet. Soupeření a soutěžení je současně kladným i záporným aspektem vztahu mezi sourozenci., důležitá je přiměřenost a jasné hranice, které není vhodné překročit.

„Pro někoho a za určité konstelace rodinných vztahů je (pořadí narození) výzvou k adaptaci, pro jiného a za jiných podmínek může být naopak výzvou k protestu a k životnímu zápasu s osudem.“ (Matějček, 2005, s. 370)

Jen je potřeba určit hranici do jaké míry se jedná o převážně kladně hodnocené projevy a kdy již o negativní projevy sourozenecké rivality. Obecně lze usoudit, že dokud není jeden ze sourozenců výrazně omezován nebo utlačován nebo zjevně agresivně napadán. V každém rodinném prostředí je tato hranice nastavena jinak. Vychází z tradice rodiny, vlivu prostředí a dalších jiných faktorů, jako je třeba momentální situace v rodině.

„Pro dítě je rodina důležitým zdrojem informací, které zobecňuje a očekává, že se stejným způsobem budou chovat všichni lidé.“ (Vágnerová, 2005, s. 31)

„Jedináček: podle rozšířeného názoru bývá obvykle rozmazlený, ctižádostivý, náročný, egocentrický, nepřizpůsobivý v kolektivu, neukázněný, resp. neurotický, úzkostlivý, zvýšeně nesamostatný. Záleží však vždy na výchovných postojích rodičů k dítěti a na geneticky podmíněné osobnostní konstituci dítěte. Výchova jediného dítěte je obtížnější než výchova více dětí. Rodiče jedináčků se často vzdávají při výchově své rodičovské převahy nad dítětem. Jedináček si velmi často zvykne na své výlučné centrální

postavení, hýčkání a přepych. Pro rodiče bývá nesnadné adekvátně dávkovat svou lásku a péči o něho. A tak se z jedináčka často stává sobec.“ (Kohoutek, 2009, s.79)

Každé dítě, které se narodí první v rodině je po určitou dobu jedináček.

3.2.1 Prvorozený

Prvorozené dítě, narozené jako nejstarší, má v rodině určité výsadní postavení. Vliv na vývoj osobnosti dítěte má skutečnost, že žilo určitou dobu jako jediné dítě v rodině. Rodiče svoje prvorozené dítě více hýčkají, jsou úzkostnější, dle Matějčka se dopouštějí častěji přehmatů a nepatřičností. Malá zkušenost rodičů a vyšší nároky kladené na dítě vedou dle psychologů k častějším projevům emočních problémů u prvorozeného dítěte. (Matějček, 2005, s. 370)

„Pocit prvorozeného dítěte, že je zanedbáváno ve srovnání s dítětem druhozeným a dalšími, se nazývá Kainův komplex. Projevuje se např. zamlklostí, nechutenstvím, zlobením, pomočováním.“ (Kohoutek, 2009, s.79)

Sklon k emoční labilitě může souviset s problémovým chováním prvorozeného. Po narození sourozence se dítě hůře s novou situací srovná. Zde záleží na dalších faktorech, které ovlivňují konkrétní situaci, jsou to opět přístup rodičů, pohlaví dítěte prvorozeného i dalšího, věkový rozdíl nebo temperament dalších dětí v rodině.

V literatuře se prvorozeným věnuje větší pozornost než ostatním sourozeneckým pozicím. Dokladem jsou i studie, které se věnují výzkumu prvorozených ve vztahu k inteligenci, dosažení významného postavení apod. Mimo kladné vlastnosti jako je spolehlivost, pečlivost, svědomitost nebo obětavost jsou často označováni jako sobci. Rozporné vlastnosti uváděné k této pozici mě vedou k domněnce, že nelze příliš spoléhat na kategorizaci jednotlivých pozic. Matějček na tuto skutečnost též upozorňuje, nabádá k opatrnosti při hodnocení sourozenců dle pořadí narození, vlastnosti uváděné k jednotlivým pozicím označuje za pomocné. (Matějček, 2005)

3.2.2 Prostřední

Jde o prostřední dítě, nebo také dítě narozené v jakémkoliv pořadí po prvorozeném, které ale není současně dítětem posledním, tedy nejmladším. Podíváme-li se na tuto pozici z pohledu dítěte, je prvotně nejméně výhodná. Hlavním důvodem je nejmenší pozornost věnovaná ze strany rodičů, která může být výrazně snížena pokud následuje ještě další sourozenec v krátkém intervalu. Na dítě narozené v takové situaci není příliš mnoho času. Z pohledu psychologů je však pozice výhodná, zejména pro budoucí život. Děti narozené jako prostřední jsou samostatné, dobře přizpůsobivé, rození vyjednávači. Jejich úděl je, že nemají ani výsadní postavení jako prvorození a nejsou rozmazlováni jako tomu bývá u nejmladších. Přítomnost staršího sourozence je zdrojem různých podnětů usnadňujících vývoj mladšího sourozence. Také rodiče mají již více zkušeností s výchovou dítěte, kladou na druhorozeného reálnější nároky. Prostřední sourozenec sice nemá veškerou péči, která byla věnována pouze prvorozenému, ale také není vystaven přílišné úzkosti a často přehnané péči, která vede u prvorozených k emoční labilitě.

Vznik sourozenecké rivality ve spojení s prostřední pozicí vidím v situaci, kdy mladší sourozenec vyrůstá ve stínu prvorozeného. Prvorozený, který přejímá vlastnosti spíše dospělého a bývá označován často jako vzorné dítě, je pro mladšího sourozence nedosažitelný cíl. Snaha přiblížit se tomuto vzoru, nebo ještě lépe vyrovnat se staršímu sourozenci je zbytečná, zvláště při větším věkovém rozdílu. Rezignace, která následuje po uvedeném zjištění vede u dítěte k negativnímu emočnímu ladění. Mohou se vyskytnout nežádoucí projevy chování, ve kterých se skrývají nezpracované problémy. Pomoc rodičů je zde namístě, je nutné, aby byli schopni příčinu problémů včas a správně odhalit.

3.2.3 Nejmladší

Nejmladší sourozenec bývá označován jako benjamínek. Z určitého pohledu může být tato pozice považována za výhodné postavení. Všechna pozornost členů rodiny, nejen rodičů, ale už i starších sourozenců, je směřována na nejmladšího člena rodiny. Prvorozený je rodiči veden k tomu, aby byl brzy samostatný, u nejmladších je tomu naopak, rodiče si více užívají toho, že je na nich nejmladší závislý. U druhorozených

jsou nároky podstatně nižší než na prvorozeného, u nejmladšího je hranice chronologicky opět snížena. Nižší nároky ze strany rodičů, pomoc přicházející od sourozenců, výhody plynoucí z pozice nejmladšího vedou k nesamostatnosti dítěte. Zde velmi závisí na přístupu rodičů, jak dokáží předejít možným problémům. Nejmladší dítě příliš spoléhá v životě na pomoc druhých. Na druhou stranu jsou před ním sourozenci, se kterými nemůže soupeřit. Pozice nejmladšího jej nutí najít si jiný způsob, jak se prosadit než jeho starší sourozenci. Prvorozený je vzorné dítě, druhorozený neustále překvapuje svou kreativitou a nejmladší baví celou rodinu, těží ze své roztomilosti. Nejmladší sourozenec se pravděpodobně častěji setkává se sourozeneckou rivalitou z pozice oběti. Rodiče vidí v nejmladším stále malé dítě, a takto je předkládán i ostatním členům v rodině. Vždy bude nejmladší, ostatní sourozenci jsou straší a rozumnější i když na starší sourozence ve stejném věku byly kladeny vyšší nároky. Rodiče nejmladšího, pravděpodobně v dobrém úmyslu, aby ho bránili proti starším a silnějším sami postaví do pozice, kdy je vystaven žárlivosti sourozenců. Dle mého názoru čím více rodiče brání nejmladšího sourozence, tím více podněcují vznik sourozenecké rivality. Je velmi těžké poznat a vycítit hranici, kterou nejmladší pro svoji podporu potřebuje a kdy již z ní těží na úkor těch starších. Mohou být rodiče objektivní ke svým dětem?

3.2.4 Nevlastní sourozenec

Žijeme v době, kdy rozvod je normální součástí života. Rozvedených manželství s dětmi je mnoho a často dochází ke spojení dvou rodin. Pokud se sejdou partneři a každý z nich přivede do rodiny svoje dítě, stávají se tak tyto děti nevlastními sourozenci. Spojování rodin sebou nese různá rizika. Je možné, že se v rodině setkají stejně staré děti, které však nejsou spolu sžité jako dvojčata. Může nastat problém vytvořit mezi nimi fungující vztah. Variantou může být i příliš velký věkový odstup, často, pokud si rodič pořídí k již dospělým dětem potomka. I zde nastává prostor pro žárlivost. Komplikovanost a nepřehlednost takto vzniklých vztahů v rodině nedává jinou možnost, než věnovat se konkrétním situacím individuálně.

3.3 Vliv věkového rozdílu mezi sourozenci

Rodiče se na příchod svého prvního potomka těší, snaží se mít vše připravené na příchod miminka. Takto to vypadá v ideální rodině před narozením prvního dítěte. Dítě se narodí a rodiče zjistí, že vše je jinak než si představovali. Neví, jak s dítětem nakládat, jak o něj pečovat. Doposud se s tímto problémem nesetkali. Možná mají jisté informace z různých zdrojů, chybí však praktická zkušenost s malým dítětem. V momentě, kdy se takto vzniklá rodina s malým dítětem tzv. srovná rozhodují se rodiče zda a pokud ano po jak dlouhém intervalu mít další dítě. Zde se odborníci shodují, že dle poznatků vývojové psychologie je nejvhodnější doba okolo tří let věku staršího dítěte. Vhodné rozmezí je však uváděno od 1,5 do 5 let. Ve třech letech je již dítě zralé sourozence přijmout. Musíme však přihlídnout k individualitě každého jedince, mírné odchylky ve vývoji dítěte jsou běžné. Dokud druhé dítě nepřijde na svět nejsme si jistí s tím, zda je dítě na sourozence opravdu připravené.

„Rodiče by měli v době, kdy se rodina rozšiřuje, dbát na občasné zastavení a poohlédnutí, jak se cítí oni a jak se proměňují vztahy v rodině. Při náročné péči o novorozence se na to často zapomíná a to je živná půda pro vznik problémů.“

(Horáková Hoskovcová, Suchochlebová Ryntová, 2009, s. 194).

Věkový rozdíl mezi sourozenci velice významně ovlivňuje vztahy mezi sourozenci. Jinak se budou k sobě chovat sourozenci ve věkovém rozptylu 2 let a jinak sourozenci od sebe věkově vzdálení 10 let. V prvním případě je to doba velmi krátká, v druhém případě je doba velmi dlouhá, už pravděpodobně nepůjde o sourozenecký vztah v pravém slova smyslu. Starší sourozenec bude mít k mladšímu vztah jako dospělí. V každé fázi vývoje má dítě jiné potřeby, v souvislosti s těmito potřebami je nutné posuzovat chování jedince individuálně.

3.3.1 Věkový rozdíl 1 až 1,5 roku

Uvedený věkový rozdíl patří mezi ty méně doporučované. Důvodů je hned několik. Zvládnout další těhotenství po krátkém čase ještě s malým dítětem je zatěžkávací zkouška nejen pro matku a pro celou rodinu, ale především pro prvorozené dítě. Na tuto

skutečnost upozorňuje zejména psycholožka Jiřina Prekopová. Na problém se dívá z pohledu vývojové psychologie. Prvorozený se nachází v tzv. orálním vývojovém stádiu, pro toto stádium vývoje je důležitá oblast úst. Dítě je kojeno, vše s čím se potřebuje seznámit si dává do úst a také začíná napodobovat slova a zvuky. Orální vývojové stádium je pojem používaný v psychoanalýze jejímž zakladatelem je Sigmund Freud. Dle Freuda je orální stádium vývoje osobnosti spojeno s nutností vyrovnat se s frustrací pramenící z odstavení dítěte. Je to období, kdy by dítě mělo plně využívat bezpečí a jistoty v závislosti na úzký vztah k matce. Zvládnutí uvedené vývojové fáze se promítne do celkového vývoje osobnosti, kladná míra uspokojování potřeb vede k možnosti vytvoření pozitivních vlastností osobnosti a naopak.

Potřeba dítěte být úzce spjato s matkou trvá ještě asi rok po porodu. „*Dvanácti – až osmnáctiměsíční dítě je ještě zcela ukotveno v orální fázi.*“ (Prekopová, 2009, s. 82)

Prvorozené dítě se nachází ve věku kojence či batolete, v této fázi vývoje není schopno rozumově přijmout nově vzniklou situaci. Dítě se řídí pouze citem, vidí, že jeho matka se věnuje nějaké nové věci. O tom, co si dítě myslí, se můžeme jen domnívat.

Narození dětí v krátkém časovém intervalu však má své výhody i nevýhody. V první fázi je nutné překonat fyzicky i psychicky náročné období, kdy jsou obě děti velmi malé a potřebují maximální péči. Vypětí a únava rodičů může přispět k nedůslednosti ve výchově a tím vzniká prostor pro vznik žárlivosti.

Později si děti s malým věkovým rozdílem mohou být velmi blízké. Nacházejí se v přibližně stejné vývojové etapě, mají podobné zájmy, můžeme říci, že tam kde mohou vznikat problémy je i prostor pro vznik pozitivních projevů chování. Postojem rodičů k problematice lze kladné aspekty využít a podpořit pro pozitivní vývoj osobnosti. Rodiče zde mohou plně využít svou schopnost vychovávat k prospěšnému vývoji dětí.

3.3.2 Věkový rozdíl 3 až 5 let

Psychologové se shodují, že optimální věkový rozdíl mezi dětmi je okolo tří let. Názor se opírá o historické výzkumy, které dokazují, že již od pravěku je přirozený věkový

rozdíl mezi sourozenci v rodině přibližně tři roky. Doposud je tomu tak i u přírodních národů.

„Matka dítě dva roky kojila a k novému těhotenství byla připravena až ve třetím roce.“
(Matějček, Dytrych, 2002, s. 64)

Z pohledu vývojové psychologie se ve třech letech nachází dítě v další fázi vývoje osobnosti. Z batolete se stává dítě předškolního věku. Osobnost malého předškoláka je již připravena přijmout další děti kolem sebe. Je připraven na hru s nimi. Z toho můžeme usoudit, že přírůstek do rodiny může být pro něj zajímavý. Získá tak novou roli, roli staršího sourozence a také nové podněty pro svůj vývoj.

„Všeobecně se počítá že „přirozený“ věkový odstup mezi dětmi jsou dva až tři roky, a to spíše tři než dva.“ (Matějček, 2005, s. 371)

3.3.3 Věkový rozdíl nad 5 let

Věkový rozdíl u sourozenců větší než 5 let psychologové již nepovažují přímo jako sourozenecký. Důvodem je pravděpodobně různost zájmů, ze které vyplývá nižší počet vzájemných kontaktů. Při víceletém věkovém rozdílu již mezi dětmi nedochází k tolika interakcím, které poskytuje menší věkový rozdíl. Zde bych upozornila na významný vliv rodičů. Věk staršího sourozence nabádá rodiče k tomu, aby na něj nakládali povinnosti kolem mladšího dítěte a usnadňují si tak sami práci. Pomáhat rodičům s mladším sourozencem ano, ale starší sourozenec často není ještě připraven převzít odpovědnost zcela. Je potřeba, správně určit únosnou hranici, do jaké míry je možné na staršího sourozence přesunout povinnosti. Zde by mohl někdo namítnout, že dříve se starší sourozenci běžně starali o ty mladší a vychovávali je, ale dnešní doba je jiná. Nároky na péči o děti jsou dnes jiné, dětem věnujeme daleko více času než v minulém století, proto i odpovědnost je v dnešní době chápána jinak.

Představme si model, kdy rodiče čekají přírůstek a doma již mají šestileté dítě, které se na miminko těší. Dítě si nedovede dopředu představit co ho čeká spolu s narozením sourozence. Domnívám se, že si děti představují nového člena jako hračku, miminko bude pít z láhve, budu ho vozit v kočárku, přebalovat a chovat. Vidí v tom zábavu,

mnoho holčiček si jistě přálo v tomto věku živou hračku. Realita, je však jiná. Narozené miminko zabere spoustu starání mamince a na starší dítě již není tolik času. Věta jakou slyší nejčastěji je, přece už jsi velká nebo nevidíš, že nemám čas? Proto se domnívám, že i zde se výrazně může projevit sourozenecká rivalita. Domyslíme-li situaci ještě dál, tak rozdíl 6 let může být dramatický, starší dítě má 13 let a vstupuje do období puberty a mladší sourozenec je v první třídě. Oba mají před sebou důležitou etapu v životě a potřebují rodiče i když starší si to možná nemyslí. Je pak nesnadné pro rodiče vše zvládnout bez obtíží. Další problém se nabízí, když rodiče zvýší svoje požadavky na odpovědnost za sourozence, ale starší se chce věnovat výhradně sobě a svým zájmům (má přeci vlastnosti jedináčka), mladšího sourozence bere jako přítěž a podle toho se k němu chová. Pro mladšího sourozence je taková situace nepochopitelná a rodiče se domnívají, že starší nemá mladšího rád.

3.4 Vliv temperamentu dítěte

„Temperament je vrozenou dispozicí, kterou lze ovlivňovat jen v nepatrné míře.“
(Vágnerová, 2005, s. 252)

Každý člověk je jiný, každý řeší situaci jinak, jinak se bude projevovat dítě sangvinik, jinak dítě melancholik. Melancholické dítě si někde v koutku popláče, při každém sebemenším zranění využije situace a ze svého škrábanečku udělá příležitost na sebe upoutat pozornost rodičů. Sangvinik se bude ukazovat jako to nejzábavnější a nejveselejší dítě, jen aby zastínil druhého.

Stupeň žárlivosti může být stejný, jeho projevení je závislé právě na temperamentu dítěte. Temperament je ten faktor, který ovlivní zejména vnější projev sourozenecké rivality. Poukáže na směr, kterým se bude dítě ubírat dále při řešení budoucích problémů. Temperament, lze chápat jako pohled do duše každého dítěte, jakým způsobem zpracovává svoje problémy.

„Temperament označuje tu část osobnosti, která je určována převážně biologicky a projevuje se hlavně způsobem citového reagování.“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 162)

Faktory ovlivňující sourozeneckou rivalitu zmíněné v předcházejících kapitolách bych označila jako vnější, pouze temperament jako vnitřní. Tyto vlastnosti, označovány jako vrozené, pokud se nad problémem zamyslím, budou jistě patřit mezi důležité, z pohledu jakým způsobem je dítě schopno nebo neschopno žárlivost projevit. Jsem přesvědčena, že každé dítě žárlí. Někteří rodiče jsou přesvědčeni o opaku. Přijmout skutečnost, že žárlivost je normální součástí života v rodině je prvním krokem k jejímu zvládnutí.

4. Projevy sourozenecké rivality

Sourozenecká rivalita se projevuje mnoha způsoby. Dá se říci, že některé z těchto projevů mají kladný nebo neutrální vztah k sociálnímu chování jednice v rámci rodiny i později v životě, některé projevy jsou však již za hranicí únosnosti stanovenou společností, jedná se patologickou poruchu sourozenecké rivality.

„Žárlivost a rivalita mohou svým způsobem dokonce pozitivně stimulovat sociální i kognitivní vývoj dítěte, přispívat k diferenciaci jeho osobnosti a kutváření jeho identity atd. V rodinném soužití jsou vyvažovány, zušlechťovány a sváděny do sociálně užitečných kolejí zmíněnými pozitivními stranami sourozeneckého vztahu. Nepříjemné a nebezpečné jsou tehdy, když překročí zdravou míru. Pak se mnohdy stávají poradenským případem.“ (Matějček, 2005, s. 367)

4.1 Zdravá sourozenecká rivalita

Vztah mezi sourozenci je velmi blízký, sourozenci jsou na stejné úrovni. Vztahy mezi nimi by se daly označit jako vrstevnické. Vrstevnické vztahy jsou nečastější vztahy, se kterými se člověk v životě setkává. Mezi vrstevníky nachází spolužáky, spolupracovníky, přátele a také životní partnery. Není tedy potřeba zdůrazňovat důležitost a význam zdravých sourozeneckých vztahů. To, co se děti mezi sebou naučí později využijí v životě. Můžeme namítnout, že děti se tomu učí i např. v mateřské škole nebo v zájmových kroužcích. Mezi sourozenci, kteří spolu žijí však dochází k dennímu kontaktu, jsou nuceni se dělit nejen o věci, ale i o prostor a pozornost rodičů.

„ ... ve vztahu sourozenců se neprojevuje jen toto přirozené „sobectví“, ale také řada dalších velice konstruktivních a prosociálních tendencí, ... , sourozenecký vztah je ohromnou příležitostí pro jejich vývoj, vzdělávání, kultivaci. Je to jedinečná škola soužití.“ (Matějček, 2005, s. 367)

Každé dítě, které má sourozence se v průběhu svého vývoje setkává se sourozeneckou rivalitou, ať už jako ten který ji podněcuje nebo jako ten, který je v roli oběti. Projevy rivality jsou s věkem různé, ale v každém věku je možné ji využít ku prospěchu

sociálního vývoje dítěte i vývoje jeho osobnosti. Záleží na rodičích dítěte, jakým způsobem se k jednotlivým projevům rivalry postaví a jak ji pomohou dětem zvládnout, překonat a využít v další prospěch dětí.

Příkladem zdravé sourozenecké rivalry může být situace, kdy starší sourozenec zprostředkovává mladšímu podněty, které urychlují vývoj mladšího sourozence. Mladší sourozenec se snaží vyrovnat staršímu sourozenci a tím je nucen překonávat překážky, které by sám bez této motivace ve svém věku nezdolal. Starší sourozenec se naopak snaží naučit dovednostem novým, které mladší sourozenec neovládá a tím si udržet svou pomyslnou první pozici. Oba dva z toho mohou těžit pozitivní vliv na svůj vývoj.

Důležitý je správný individuální postoj rodičů k sociální situaci. Správné zvládnutí dané situace a správné podněty rodičů mohou velmi pozitivně ovlivnit další vývoj dětí. Pokud rodiče dítě podpoří v jeho snaze vyniknout, může to mít vliv na jeho sebevědomí a další schopnost seberealizace v budoucnu. Pokud ale rodič v podpoře překročí určitou hranici, způsobí oběma sourozencům citovou újmu. Z pohledu protěžovaného dítěte může dojít k projevům sobectví, egocentrizmu a jiným negativním sociálním projevům chování. U dítěte, které je opomíjeno nebo nedostatečně podporováno na úkor sourozence, dochází k uzavření do sebe, nízkému sebehodnocení a potlačování vlastní identity. Záporné nezpracované emoce se mohou negativně projevit a ovlivnit chování jedince v jakékoliv budoucí životní situaci. Projevem a důsledkem zdravé sourozenecké rivalry jsou např. citová opora, zdravá soutěživost, zdroj nových podnětů, nácvik spolupráce, solidarita, apod.

4.2 Nezdravá sourozenecká rivalita

Projevy sourozenecké rivalry nemusí být na první pohled zcela zřetelné, její projevy často není lehké odhalit. Rodiče přicházející s dětmi do psychologické poradny přicházejí s problémem, který zdánlivě se sourozeneckou rivalitou nesouvisí. Sourozenecká rivalita se může, ale také nemusí, skrývat téměř za všemi problémy v chování dětí v rodině.

„Někdy se problémy s rivalitou mezi sourozenci vyskytují zřetelně a ovlivňují život v rodině. Jindy jsou skryté, ale u dětí se přesto mohou v souvislosti s žárlivostí projevat potíže a to psychické i fyzické.“ (Daloz, 2002, s. 112)

Mezi projevy sourozenecké rivality často řadíme vzdorovitost, agresivitu, nekomunikativnost, regrese (návrat do již překonané vývojové etapy), poruchy chování, atd. K fyzickým projevům se řadí pomočování, bolesti břicha, hlavy nebo například ekzémy, které jsou nyní již často spojovány s psychickými potížemi lidí, atd. U těchto případů je důležité vyloučit jiný než psychický důvod.

Negativní projevy sourozenecké rivality se vzájemně propojují s celkovou atmosférou v rodině. Mezi dětmi mohou vznikat nezdravé vztahy v závislosti na negativně laděném rodinném prostředí. Odezva na tlak, který děti pocítují i v případě, že mezi rodiči není vše v pořádku se může projevit zvýšenou soutěživostí dětí s cílem upozornit na sebe. Rodiče často podceňují přirozenou intuici dětí, které možná rozumově nechápu přesně, co se v rodině děje, ale s jistotou vycítí nepříznivé klima.

Naopak těžko zvladatelné děti, neustálé hádky a rozepré mezi sourozenci mohou často vyvolávat hádky mezi rodiči. Proto je důležité, aby rodiče vychovávali děti stejným způsobem, vzájemně se podporovali, a tím jasně vymezili hranice přípustného chování.

Zmiňovaná hranice mezi zdravou a nezdravou mírou rivality je v každé rodině jiná. Záleží na vlivu rodin obou rodičů dětí, sociálním prostředí, z kterého rodiče pocházejí, na vzdělání rodičů, schopnosti empatie a podobně. V mladším věku, kdy dítě přichází do kontaktu převážně s rodiči je pouze na nich projevy nezdravé sourozenecké rivality odhalit, v pozdějším věku mohou být tyto projevy odhaleny například učiteli mateřských či základních škol.

Pokud má dojít k úspěšnému řešení problémů se sourozeneckou rivalitou, mělo by dojít k jejich řešení v jejich začátcích. Čím později přijde snaha o její odstranění, tím horší a delší bude jeho průběh. Při řešení problémů se sourozeneckou rivalitou a to zejména s tou patologickou mohou rodičům pomoci výchovní poradci, psychologové, centra zaměřená na pomoc a vzdělávání rodičů v oblasti výchovy dětí, v krajním případě pak psychiatrie.

Termínem porucha sourozenecké rivality označujeme rivalitu mezi sourozenci, která výrazně překračuje zdravou míru. Mezi sourozenci dochází k otevřenému boji, nenávistnému chování s cílem ublížit tomu druhému. Při takto vyhraněné situaci je lépe vyhledat odbornou pomoc. Problém není vhodné zlehčovat nebo počítat s tím, že se vyřeší sám. Přehlížením vážných problémů může dojít k nevratnému narušení vztahů v rodině.

5. Nejčastější chyby rodičů při výchově sourozenců

Časté chyby při výchově sourozenců v souvislosti se sourozeneckou rivalitou jsou v mnou prostudované literatuře spíše popisovány na konkrétních případech. Z toho můžeme usuzovat na velmi individuální problematiku. Pokusila jsem se vystihnout ty dle mého názoru nejčastější a nejrizikovější. V další části práce jsem je rozdělila do tří kapitol. Každý případ sourozenecké rivality je však nutné posuzovat samostatně. Vztahy v rodinách mohou být velmi složité a spleť. Různé situace a problémy se mohou jednotlivě propojovat.

5.1 Preferování jednoho pohlaví

Nejčastější otázka směřovaná na budoucí rodiče je na pohlaví dítěte, co by chtěli raději holčičku nebo chlapečka. Nejčastější odpovědi jsou ve smyslu, že na pohlaví nezáleží, hlavně ať je miminko zdravé. Statistické údaje však uvádí, že v České republice jsou jako prvorození preferováni chlapci. U dalšího dítěte se požadavek odvíjí od prvorozeného. Pravděpodobnost, že se nám narodí požadované pohlaví je vždy 50% a stejně taková je i opačná pravděpodobnost. Pokud se narodí dítě opačného pohlaví než si rodiče přáli, většina z nich se s tím velmi rychle smíří, v duchu motto: „hlavně, že je zdravé“. Pokud se tak nestane a rodič je opravdu zklamán, je to nejen jeho osobní problém, ale také problém jeho dítěte. Dítě, které není plně přijato se nemůže zdravě vyvíjet. Rodiči, který ho nechce přijmout z důvodu, za který nenese žádnou zodpovědnost, se není schopno ničím zavděčit. Další sourozenci jsou pouze dalšími pokusy. V případě, kdy se narodí jako další v pořadí dítě s požadovaným pohlavím, dochází k upřednostňování dítěte před prvorozeným. Malý sourozenec se stane středem vesmíru a prvorozený žije pouze v jeho stínu. Příčinu tohoto problému vidím pravděpodobně v tradici, prvorozený musí být syn, jako následník trůnu. Dále bych problém viděla u vícečetných rodin, kde se stále rodí stejné pohlaví, např. chlapci. Rodiče doufají, že konečně přijde na svět vytoužená dcera, které bude náležet výsadní postavení v rodině.

5.2 Srovnávání sourozenců

Srovnávání, přirovnávání, dávání někomu někomu za příklad, nesou těžce nejen děti, ale i dospělí. Dospělí v roli rodičů na to často zapomenou a používají tuto metodu jako výchovnou. Pravděpodobnost, že tím dosáhnou požadovaných výsledků je mizivá. Používáte-li někomu jako příklad, ten komu model předkládáte ho nejspíš brzy začne nenávidět. V případě sourozenců to platí také. Je to zásadní chyba, kterou rodiče při výchově dětí dělají. V literatuře se uvádí, že druhorozený se vždy snaží odlišit od prvorozeného. Je to přirozená potřeba odlišovat se. Prvorozený, kterému jsou v první části života vzorem rodiče, se jim snaží vyrovnat. Dle sourozeneckých konstelací, má prvorozený i vlastnosti odpovídající spíše dospělému. Druhorozený má před sebou model rodičů a s nimi se ztotožňujícího prvorozeného, je tedy téměř jisté, že se vydá odlišným směrem. Pokud je prvorozený pečlivý a zodpovědný, je druhorozený nepořádník a lehkomyšlný. Takto je to velmi zjednodušené, ale jádro je pravdivé. Pokud se na problém podíváme z pohledu potřeby odlišit se, lépe pochopíme chování druhorozeného. Často rebelské nebo jinak problematické chování druhorozeného je spojeno s potřebou odlišit se od prvorozeného. Psychologové se shodují, že takto v řadě pokračují i následují sourozenci v závislosti vždy na před nimi narozeného. Druhorozený je pak často označen jako hůře zvladatelný, je srovnáván s prvorozeným ve smyslu, tohle dělal nebo nedělal a je vystaven tlaku. Snaha dítěte něco dokázat je zbytečná, vždy bude až za prvorozeným. Je tedy nutné brát na tuto skutečnost zřetel, pomoci druhorozenému přijmout jeho roli mladšího sourozence a vést ho svým vlastním, individuálním směrem.

5.3 Snaha rodičů o potlačení a popření žárlivosti

Tato situace nastává v rodině, ve které není pro rodiče žárlivost přijatelná, problém rivality si nepřipouštějí. Děti v takové rodině nemají proč žárlit, mají všeho stejně, tedy alespoň dle rodičů. Jak jsem již uvedla žárlivost mezi dětmi je normální a existuje, je potřeba ji zvládnout a naučit se ji překonávat. To je úkol pro děti. Úkol pro rodiče je smířit se s tím, že žárlivost a rivalita mezi jejich dětmi je a také s tím, že je normální a od přírody užitečná a současně žárlivost směřovat správným směrem. Popřením žárlivosti dochází k přehlížení jejich příznaků, to může přispět ke vzniku závažné

situace. To, že mají děti stejné věci neznamená, že žárlivost nevznikne, naopak. V rodině jsou na tuto jistotu zvyklé, ale jen co překročí práh domova setkávají se s individuálním jednáním. Také chování rodičů k jednotlivým dětem nemůže být naprosto stejné, každé narozené dítě je narozené do jiné situace v rodině, jinak starým rodičům, jinak reaguje na vzniklé situace.

„Stejně rodinné prostředí může působit na jednotlivé děti odlišně. Sourozenci sice vyrůstají v téže rodině, ale vzhledem k určitým rozdílům, např. pohlaví, zevnějšku, věku doby, kdy se narodili, vlastností jejich osobnosti i různé úrovně nadání atd., se k nim rodiče nechovají úplně stejně... Rodiče nemají ke všem svým potomkům stejná očekávání, nevěnují se jim ve stejné míře a stejným způsobem.“

(Vágnerová, 2005, s. 31 - 32)

Stejně můžete dát dětem pouze v materiálním světě a i to je problematické. Pokud obdarujete současně tříletého a pětiletého stejným darem setkáte se s paradoxem, že starší dítě věc ve třech letech ještě nemělo. Je tedy nemožné zajistit stejný přístup ke každému dítěti.

6. Prevence

Možnost problémy řešit preventivně znamená mít jistou povědomost o možných problémech a způsobech jejich vzniku. Ze znalosti problematiky je možné odvodit preventivní opatření, která povedou k zamezení vzniku problému. Mezi hlavní faktory, které ovlivňují sourozeneckou rivalitu, patří jak jsem zde zmiňovala, věkový rozdíl mezi dětmi, pořadí narození, pohlaví a způsob výchovy rodičů.

„Prevence je soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, sociálněpatologickým jevům.“ (Zapletal a kol., 2003, s. 40)

Plánované rodičovství je fenomén dnešní doby, naplánovat si narození dětí v určitém časovém rozmezí, např. tří let je možné. Pravděpodobnost, že se podaří rodičům přesně podle plánu počít, donosit a porodit dítě zde je, ale jistotu mít nemohou. Mění se doba, rodina, situace ve společnosti a v závislosti na tyto faktory i vývoj každé rodiny individuálně, rodiče svoje záměry mění. To je situace, kdy jsou ovlivňujícím faktorem rodiče, v druhém případě je to příroda. Mohou sem spadat nejen potíže s početím dítěte, ale i celkově zdravotní stav rodičů. V této souvislosti můžeme o prevenci uvažovat spíše teoreticky. Pořadí, věkový rozdíl, pohlaví a počet dětí můžeme ovlivnit jen velmi částečně nebo vůbec. Další možnost, je ta, že přijmeme naše děti takové jaké jsou bez ohledu na naše původní plány a budeme se věnovat současné situaci a tu řešit.

Výchova je jediná věc, kterou považuji za faktor, kterým mohou rodiče sourozeneckou rivalitu výrazně ovlivnit. Prevenci sourozenecké rivality vidím v zodpovědném přístupu k výchově dětí. Důraz je přitom kladen zejména na sociální stránku výchovy dítěte. Sociální citění, solidarita, tolerance, empatie, to jsou požadované vlastnosti, které je nutné u dítěte zdravě podporovat. Současná doba nabízí mnoho možností jak se dostat k různým informacím. V literatuře jsou to zvláště rádci pro rodiče a jiné psychologicky směřované příručky a knihy, rady jsou přímo cílené na určitý problém nebo obecně na psychologii dětí. Rodičům dodávají odvahy k vlastním rozhodnutím. V dnešní době mnohdy nahrazují názory širší rodiny nebo tradiční způsoby výchovy, které nejsou vždy po k dispozici a často se neshodují s názory na výchovu dnešní doby.

Další možností, kde je výhodou konzultace konkrétního problému, jsou kurzy pro rodiče zaměřené na výchovu dětí. Zde zkušení lektori řeší modelové situace v rodině a konkrétně rodiče směřují ke správnému řešení problémových situací v rodině. Rodičovské kurzy převážně pořádají neziskové organizace nebo občanská sdružení. Psychologické poradny zde mají také své místo, ale spíše v případě sekundární prevence, tedy jako prevence opakování problému.

7. Případové studie

Pro praktickou část jsem zvolila dvě metody kvalitativního výzkumu, a to nestrukturované pozorování a nestrukturovaný rozhovor. Svoje poznatky z pozorování jsem si pečlivě zaznamenávala a na základě těchto poznatků, a dále informací získaných při rozhovoru, jsem zpracovala následující dva pokusy o případové studie.

7.1 Rodina č. 1

Rodina je úplná a označila bych ji jako bezproblémovou. Matka i otec jsou zaměstnáni. Matka pracuje jako hlavní účetní a má pevnou pracovní dobu. Otec pracuje jako řidič kamionu a celý týden je mimo domov, dojíždí pouze na víkendy. Matka o děti přes týden pečuje sama, pomoc prarodičů nevyužívá téměř vůbec. V rodině jsou dvě dcery. Starší má 7,5 roku, v současné době chodí do první třídy základní školy. Druhorozené dceři je 4,5 roku a navštěvuje mateřskou školu. Obě děti jsou narozeny v měsíci červnu, věkový rozdíl mezi dětmi je přesně tři roky. Matka uvedla, že vztah mezi dětmi není zcela ideální. Starší dcera se projevuje agresivně, agresivita je směřována jak na matku, tak na mladší sestru.

Matka sama pochází ze dvou sester, kde věkový rozdíl je jeden rok a ona byla starší. Otce označila jako autoritu se sklonem jednat impulsivně, používal fyzické tresty bez možnosti diskuze. Jejich matka byla dle jejího vyjádření velmi klidná. Sama sebe srovnává spíše s otcem, zejména co se týče impulsivnosti. Podobnost mezi matkou a sebou neshledává téměř žádnou. Vztah mezi ní a sestrou byl v dětství problematický zejména ve vztahu k otci, který se stal, respektive jeho láska a pozornost, důvodem ke vzniku sourozenecké rivality. Otec často obě dcery srovnával, zatímco její mladší sestra ve všem vynikala, ona se jí zdaleka nemohla vyrovnat. Z chování otce jasně usuzovala, že má druhou, mladší dceru raději. Přestože v dětství vztah mezi sestrami byl spíše negativní dnes jej hodnotí velmi dobře.

Otázka : Jaké chování by jsi označila jako sourozeneckou rivalitu?

Matka: Upozorňování nebo vztahování pozornosti na sebe na úkor druhého dítěte a také ubližování mladšímu sourozenci, jak fyzicky tak slovně. Jen aby na sebe dítě upozornilo.

Otázka : Jak konkrétně probíhá rivalita mezi dětmi ve vaší rodině?

Matka: Rivalitu pozoruji spíše u starší dcery, protože mladší ještě tak nevnímá, obě však vyžadují moji pozornost, např. když se začnu mazlit s jednou druhá okamžitě přiběhne na klín také.

Starší dcera působí zakřiknutě, v přítomnosti cizích osob je velmi plachá. Je na ní znát mírná nervozita, která se projevuje např. strkáním prstů do úst. Matce bylo před dvěma lety učitelkou v mateřské škole doporučeno navštívit pedagogicko – psychologickou poradnu. Psycholožka doporučila odklad školní docházky, dcera byla označena jako nezralá, matka s návrhem souhlasila a psycholožku doposud navštěvují.

Otázka : Pozoruješ projevy rivality u mladší dcery?

Matka: Mladší dcera je úplně jiné povahy, takže problém s ní nemám, má svoje chyby, ale nevím jestli je to sourozenecká rivalita, když si třeba vymýšlí a bez zjevného důvodu pláče. Spíše bych to tak neoznačila.

Druhorozená dcera je velmi uzavřená a tichá. Působí klidně, v přítomnosti cizích osob se jen stydlivě usmívá, téměř nekomunikuje. Problémy s komunikací má i v mateřské škole. Dle matky je však přátelská a bezproblémová. Poslouchá na slovo, co jí matka řekne to udělá, je velmi snadné s ní manipulovat. Útokům své starší sestry se nebrání, čeká na zásah matky. Mladší dcera byla opakovaně nemocná a matka jí musela věnovat velkou část své pozornosti. Dle názoru matky pozornost věnovaná mladší dceři mohla být jednou z příčin vzniku sourozenecké rivality. Matka uznává, že přesto, že starší dcera by uvítala větší pozornost, dostává se jí méně než mladší dceři.

Otázka : Jak dělíš čas mezi děti?

Matka: Ta starší si vyžaduje větší pozornost zatímco moje pozornost se upíná spíše k mladší. Víc času jí nevěnuji, protože starší chodí do školy.

Věkový rozdíl tři roky je mezi dětmi označován psychology jako ideální. Osobnost tříletého dítěte je již psychicky zralá na přijetí dalšího sourozence. Matka se před narozením prvního dítěte nezajímala o výchovu dětí, pouze o péči, k informacím o výchově se uchýlovala až v případě prvních problémů. Z literatury využívala zejména časopisy určené pro matky zaměřené na oblast rodičovství a některé rádce pro rodiče. Matka uvedla, že první dítě bylo v prvních letech velmi náročné na péči.

Otázka : Jak probíhala příprava starší dcery na příchod sourozence?

Matka: Dcery jsou od sebe o tři roky, takže příprava moc nebyla, spíše slovní, ve smyslu, že budeme mít miminko. Více jsem se tomu nevěnovala.

Otázka : Takže jste se starší dcerou probírali, že bude mít sourozence?

Matka: Jenom způsobem, jsi velká budeš mi pomáhat, neprobírali jsme to nějak do detailu. Nějak jsem ji na to moc nepřipravovala.

Před příchodem druhého dítěte se matka věnovala přípravě starší dcery na příchod dalšího dítěte pouze okrajově. Vyprávěla, že se jí narodí miminko, že bude velká sestra a že jí bude pomáhat se o miminko starat.

Otázka : Kdy jsi začala sledovat první projevy žárlivosti u starší dcery?

Matka: Hned po narození druhé dcery, jsem začala slovně srovnávat obě děti. Např. „Míšo podívej jak je miminko hodné, no to ty jsi nám dala zabrat“. Ale projevy jsem začala pozorovat až později, kolem půl roku mladší dcery. Začalo to hračkami, které jí starší nechtěla přenechat.

První náznaky žárlivosti matka nezačala pozorovat ihned po narození, ale kolem půl roku věku mladšího dítěte. Starší dcera začala žárlit až v momentě, když jí mladší sestra začala zabírat původně její území. Jednalo se o hračky i pozornost zejména matky, která narozdíl od otce byla neustále přítomna. Na dotaz zda matka považuje za příčinu vzniku žárlivosti sama sebe odpověděla kladně, že ano. V době, kdy porodila první dítě, jak jsem již zmínila, byla péče o prvorozenou dceru velmi náročná, byla uplakané dítě, často v noci. Matka byla velmi unavená a tento negativní zážitek se odrazil v celkovém přístupu ke starší dceři. Mladší dcera byla dle matky pravý opak, velmi klidné, nenáročné miminko.

Matka se domnívá, že na žárlivosti starší dcery je plně vinna ona – matka. Příčinou je její mírně narušený vztah ke staršímu dítěti podněcený zmíněnou náročností dítěte. Uvědomuje si důležitost situace a je rozhodnuta pracovat na svém vztahu ke starší dceři. Problémy v rodině se vždy dotýkají všech členů rodiny a narušené klima rodiny může vést k dalším neshodám, např. i mezi rodiči. Konkrétně např. rozdílné názory na výchovu dítěte, které se jeví jako problematické, neposlušné nebo často vzdorovité a agresivní.

Otázka : Srovnáváš slovně svoje děti jedno před druhým?

Matka: Ano, používala jsem srovnávání ve smyslu podívej co dělá ta mladší, jak je šikovná. Uvědomuji si dnes, že je to jedna z dalších možných příčin vzniku rivality mezi mými dcerami. Už se snažím pracovat na tom, abych se chovala jinak a nesrovnávala. Byla jsem na to upozorněna i psychologkou.

Shrnutí:

Matka si uvědomuje problém, který vznikl v jejich rodině a snaží se pracovat na tom, aby se situace mezi dětmi vylepšila. Tím se celkově vylepší klima v rodině, což je pro zdravý vývoj dětí velmi důležité. Matka za tímto účelem spolupracuje s psychologkou. Jedním z důležitých faktorů ovlivňujících uvedenou situaci, je postavení matky v její původní rodině. V tomto případě můžeme vidět jistou podobnost problematického prvorozeného dítěte přesto, že matka byla v obdobné situaci a zná tedy pocity takto negativně hodnoceného dítěte, nejspíš není schopna sama situaci změnit. Rodina, ze které pocházíme, ovlivňuje vždy naše jednání v rodině, kterou sami založíme. V tomto případě je zřejmé, že se matka dopustila hned několika významných chyb, které podněcují vznik sourozenecké rivality.

V prokreační rodině matky došlo pravděpodobně k jistým chybám již při narození prvního dítěte. Jak sama uvádí, byla na všechno sama, nebyla zde pomoc ani manžela, ani prarodičů. Všechnu péči o dítě zabezpečovala zcela sama. Je možné, že z toho pramení i její pocit, že péče o dítě byla tolik náročná. Pokud by se o péči dělila ještě s někým, možná by to takto nepocítovala a nevedlo by to k narušenému vztahu, který mezi ní a dcerou dnes je.

Další chybné jednání následovalo, dle mého názoru, při přípravě staršího dítěte na příchod sourozence. Matka považovala tříleté dítě za natolik malé, že o takové věci s ním ještě nelze příliš mluvit. Domněnka matky je však dle mého názoru nesprávná, tříleté dítě vnímá všechny podněty, i emocionální, které kolem něj probíhají. Pokud dítěti rodiče nevysvětlili co se děje a co je všechny jako rodinu čeká, malé dítě mohlo být zmateno a po té se cítit zavrženo. S tímto pocitem pak přistupovalo i k narozenému miminku. Prvorozená dcerka byla ve třech letech sesazena z pomyslného trůnu a nebyla na to psychicky připravená. Přestože tříletý rozdíl mezi dětmi je psychology označován jako ideální, v tomto případě tomu tak není. Nestačí tedy promyslet věkový rozdíl, který je obecně odborníky doporučen, ale zohlednit i další faktory, které situaci mohou ovlivnit.

Další problém vidím ve výchově, kterou si pravděpodobně matka převzala ze své původní rodiny. Je to především srovnávání, které pravděpodobně má zažité natolik, že není zcela jednoduché je odstranit. Děti srovnává ve zcela nesmyslných situacích. Jako např. narozené miminko spí a ke starší dceři se obrací s výčitkou taková ty jsi nikdy nebyla. Není v silách narozeného dítěte ovlivňovat svoje chování. Ale tříleté dítě jistě dokáže vycítit negativní postoj matky k němu. Starší dcera dle mého názoru čelí problému, který musí vyřešit v první fázi matka. Její negativní postoj k dítěti vede k negativnímu chování nejen k ní samé, ale i k mladšímu sourozenci.

U mladší dcery, přestože to matka za rivalitu nepovažuje, dochází k žárlivosti dle mého názoru také. A to tím způsobem, který v rozhovoru matka právě za projev rivality spíše neoznačila. Je to pláč bez zjevného důvodu, který dcera nechce sdělit a dále pak vymýšlení si. Dle mého názoru jsou toto právě projevy upozorňování na sebe, pouze jinou formou, než u starší dcery. Matce tyto projevy tolik nevadí, nepovažuje za nutné na ně reagovat. U starší dcery jsou projevy žárlivosti emotivnější, dochází při nich k vyhoceným situacím, dává průchod své zlobě a vlastně se tímto způsobem zbavuje vnitřního napětí. Mladší dcera se takto není schopna projevit, je možné, že všechny své problémy uzavírá v sobě a následně somatizuje do podoby nemoci, není schopna svoje negativní emoce ventilovat jiným způsobem. Je na zvážení, která varianta je lepší, ani jedna není dle mého názoru zcela vyhovující.

Řešení:

K celkovému ozdravení vztahů v rodině bych navrhla následující řešení.

Matka by mohla část svého času věnovat pouze jednomu dítěti, tak aby druhé dítě nebylo přítomno. Společně strávený čas věnovat jen přítomnému dítěti tak, aby se cítilo v tento moment jedinečné, mělo matku jenom pro sebe. Stejně tak může dítě čas strávit se svým otcem. Pokud spolu lidé tráví příjemné chvíle, posiluje se vzájemná důvěra a kladný vztah. Pokud bude vymezen čas, kdy dcera bude mít maminku jen pro sebe, sníží se pocit zavržení nebo nedostatečné lásky, který si pravděpodobně starší dcera v sobě nese. Mladší dcera, přestože se u ní dle matky rivalita neprojevuje, jistě ocení chvíle o samotě s matkou nebo otcem. Může jít o návštěvu kina, malý výlet nebo návštěvu příbuzných.

Dalším způsobem jak vylepšit situaci v rodině je udělat ve spolupráci něco pro druhého. Je to způsob posilování radosti z činnosti, která není v první fázi prospěšná pro nás. Naučit děti mít radost z toho, že má radost někdo nám blízký, někdo jiný. Začít by mohla matka s tím, že něco připraví s oběma dcerami pro otce, po té např. se starší dcerou udělají něco pro radost té mladší, atd. Nejde o žádné velké činy, radost lze udělat i maličkostí.

Komunikace v rodině by již neměla probíhat v duchu soutěžení a srovnávání. Každé dítě je jiné, má jiné tempo, jiné vlastnosti, jiný věk. Rodiče by měli klást důraz na individualitu každého dítěte, jeden umí to a druhý zase něco jiného. Každé dítě zdědilo jiné genetické předpoklady, nebylo by spravedlivé je vinit z nedostatečnosti v některém směru. Důraz by měl být kladen na pozitivní komunikaci, bez výčitek a obviňování a srovnávání. Jsou to obecné zásady zdravé komunikace, které platí pro dospělé i pro děti. Správnou komunikací lze často zabránit fyzickému střetu, pomoci dětem naučit se takto jednat a předcházet konfliktům. Vše jim vysvětlit samozřejmě s ohledem na jejich věk, neoznačovat je jako „na to ještě malé“. Přijmout děti takové jaké jsou, nevyčítat jim vlastnosti, které pravděpodobně zdědily po nás. Často to co chceme změnit na sobě vyčítáme svým dětem.

Fyzické tresty a jejich účinnost je velmi diskutabilní, mnoho psychologů se dnes staví proti fyzickým trestům z důvodu jejich nízké účinnosti. Efektivněji působí metody

pozitivní motivace, tedy odměny nebo povzbuzování žádoucího chování. Doporučila bych zcela upustit od fyzických trestů, a používat pozitivní motivování a posilování kladného chování povzbuzováním. Nelze samozřejmě odměnit dítě, které právě kopal sourozence, ale lze odměnit dítě za to, že celý týden pomáhalo matce. Odměna takto použitá v dítěti povzbudí pozitivní uspokojení, bude se samo cítit dobře a tento žádoucí stav bude chtít znovu pociťovat. Příjemné prožitky bude mít takto spojené i s matkou a bude tak současně posilovat kladný vztah mezi nimi. Na tresty si dítě zvykne, ztrácí účinnost a nedají se stále posouvat hranice trestů, nemůžeme dítěti ubližovat. Tyto rizika odměny nenesou. U odměny by nemělo jít tolik o materiální stránku, ale citovou. Odměna by měla být přiměřená, za odměnu považujeme např. pochvalu, úsměv, pohlázení a jiné projevy náklonnosti. Matka využívá tělesného trestu spíše jako ventil vlastních negativních emocí.

7.2 Rodina č. 2

Rodina je úplná, dvě dcery ve věku 5,5 a 4 roky. Obě děti navštěvují mateřskou školu. Matka pracuje v administrativě, otec jako specializovaný pracovník ve strojírenství. Režim péče o děti má přesně stanovená pravidla. Matka ráno vodí děti do mateřské školy a otec je odpoledne vyzvedává. Do péče o děti jsou zapojeni i prarodiče z obou stran, zejména po nástupu matky zpět do zaměstnání, po skončení rodičovské dovolené. Přesný věkový rozdíl mezi dětmi je 18 měsíců.

Matka pochází ze tří dětí. Je nejstarší, druhorozená sestra je o 15 měsíců mladší a bratr o 11 let. Orientační rodina matky se rozpadla, když jí bylo 5 let. Její matka si po rozvodu našla nového partnera, otčima. S vlastním otcem se nadále se setrou stýkaly jen velmi omezeně a po nějaké době byl styk přerušen zcela. Matka si nepřála, aby se s otcem a babičkou děti stýkaly, otec projevoval zájem pouze zpočátku.

Pokud jde o sourozenecký vztah v pravém slova smyslu můžeme posuzovat pouze vztah se sestrou (bratr se narodil v odstupu 11 let). V rozhovoru, vedeném pro potřebu mé bakalářské práce, matka hodnotila jejich sesterský vztah jako velmi dobrý. Ona ve vztahu vystupovala jako ta rozumnější, zodpovědnější, byla rodiči označována za chytřejší a schopnější. Jak mi sdělila, ve škole neměla žádné problémy, nepotřebovala

příliš pozornosti. Nepamatuje si pozornost matky a její pocit je, že matka k nim měla vztah spíše rezervovaný. Je možné, že chladný vztah matky se projevil větší semknutostí obou dětí, potřebu vzájemnosti si tak mohly děti uspokojit mezi sebou. Její pozitivní vztah se sestrou ji inspiroval k snaze vytvořit stejný model ve vlastní rodině. Obě děti si v dětství byli vzájemnou oporou a kladně vnímala i možnost společné hry. V prokreační rodině se matce narodily dvě dcery 18 měsíců po sobě, přání se jí tedy vyplnilo. Obě děti byly chtěné a plánované.

Na výchovu v orientační rodině si nevybavuje mnoho vzpomínek. Po rozvodu se odstěhovala rodina k prarodičům. Část výchovy tak přešla zejména na babičku. Více si pamatuje na dobu s nevlastním otcem, který byl výrazně autoritativní a vznětlivý. Matka mu nechávala ve výchově dcer volnou ruku. Matka při výchově nebyla dominantní, nevlastní otec považoval dcery za rozmazlené, praktikoval na nich přísnou výchovu. Z trestů využíval zejména ty fyzické a práci za trest, neustále vyžadoval přesné plnění úkolů. Matka označila styl výchovy jako na vojně. Jejich matka před dcerami nezasahovala do výchovy otčíma.

Otázka: Co považuješ za sourozeneckou rivalitu? Jaké chování?

Matka: Soupeření o pozornost rodičů, také vzájemné ubližování mezi sebou, různé projevy zlomyslnosti mezi dětmi, provokace.

Obě děti bych označila jako velmi živé aktivní, neustále v pohybu. U starší dcery se projevuje stydlivost, kterou u mladší tolik nepozoruji. Mladší působí odvážněji, sebejistě, její chování je více bezprostřední. Starší dcera má post vzorného dítěte, s poslušáním rodičů s ní nejsou téměř žádné potíže. Matka při výchově starší dcery použila mírný fyzický trest pouze několikrát. Se starším dítětem je možné vše řešit domluvou. Má však velmi citlivou povahu, projevující se zejména při únavě, dítě je pak plačtivé a reaguje více emotivně. Starší dcera je samostatná, po překonání prvotní stydlivosti dobře komunikuje. Učitelka v mateřské škole ji hodnotí jako šikovné a inteligentní dítě.

Mladší dcera je více temperamentní a společenská, současně je vytrvalá a všestranně nadaná, ale také náladová a vzdorovitá. Své starší sestře je rovnocenným soupeřem. Téměř vše se učí současně nebo velmi záhy po starší sestře. Mladší dcera je více

fixována na matku. Ve čtyřech letech stále ve školce pláče kvůli odloučení od matky, dle učitelky i několikrát denně.

Otázka: Jak se konkrétně projevuje žárlivost mezi tvými dětmi?

Matka: V průběhu vývoje různě. Momentálně se projevuje tak, že pokud se začnu věnovat jedné, tak mám u sebe i druhou. Obě si se mnou chtějí hrát, ale ne současně s tou druhou, každá mě chce mít pouze pro sebe. Pak jsou na sebe nazlobené a já poslouchám výčitky.

Otázka: Považuješ rivalitu za problém?

Matka: Do určité míry ano, ne však jako něco nenormálního. Patří to k vývoji, snažím se dětem pomoci ve zvládnutí negativních emocí. Také je někdy nechám, aby si to vyřádily sami mezi sebou.

Otázka: Jak řešíte doma rivalitu?

Matka: Říkám dětem, že je mám obě stejně ráda takové jaké jsou. A také jim říkám, že je normální, že se lidé někdy na sebe zlobí, a že to neznamená, že se nemají rádi.

Otázka: Jak se snažíš předcházet negativním projevům rivality?

Matka: Snažím se mezi ně rozdělit co nejvíce času. V tom je někdy problém. Chodím později domů z práce a v týdnu nemám tolik času se jim věnovat, jako když jsem byla na mateřské dovolené. Když přijdu z práce, obě děti se na mě vrhnou a chtějí si hrát, ale ne společně každá mě chce mít pro sebe. Pokaždé musí jedna nebo druhá ustoupit.

Otázka: Která z dcer ustupuje častěji ?

Matka: Ta starší. Mladší si vše vynucuje pláčem. Řve natolik silně, že starší se naučila v tomto případě ustupovat, proto, aby byl klid. Myslím si, že to není správné, ale moje snaha o to, aby se starší té mladší postavila, byla ve většině případech zcela zbytečná. Je prostě mírnější povahy a nechce s tou mladší takto soupeřit. Každá má jinou povahu.

Matka mladší dceru označuje za temperamentnější. Snaha o prosazení se je dle jejího názoru až nezdravá. Temperament mladší dcery byl zřejmý již po narození. Pokud se jí něco nelíbilo spustila pláč, který matka označila jako silný řev. Starší dcera na tyto projevy hned zpočátku reagovala ústupem. Jako miminko se samozřejmě mladší bránit

nemohla a starší dcera jí občas něčím bouchla nebo jí něco vzala, pravděpodobně úmyslně dle matky, ale časem se tato pozice obrátila. Takže mladší si vybuodovala silnější pozici a starší dceru zastrašuje. Dalo by se říci, že starší dcera nevědomě podpořila nesprávný směr ve výchově mladšího sourozence. Většina konfliktů mezi dětmi skončila pláčem starší a vítězstvím mladší. Obě děti byly příliš malé a vysvětlování nemělo žádný efekt. Současně trest, který matka udělila mladší za ublížení starší byl spíše opět trestem pro starší, která přestože byla před momentem obětí nesla těžce, když se matka zlobila na mladší.

Otázka: Jakým způsobem probíhala příprava na příchod sourozence?

Matka: Obě děti jsou od sebe věkem 18 měsíců. Hned od začátku jsem starší vykládala, že mám v bříšku miminko a že to bude nový člen naší rodiny. Nebyl jí ani rok, nevím jestli rozuměla tomu co říkám. Ukazovala jsem jí oblečky, pomáhala mi chystat věci pro miminko, snažila jsem ji zapojit do přípravy co nejvíce. Postupně, když jsem měla už břicho velké tak jsme si s miminkem povídaly.

Otázka: Kdy jsi začala sledovat první projevy žárlivosti?

Matka: Když jsme si dovezli druhou dceru z porodnice, první dva měsíce většinu dne prospala. Chod naší rodiny to příliš nepoznamenalo. Asi v půl roce, kdy jsem mladší dítě začala pokládat na zem, tak si myslím, že byly nějaké náznaky rivality.

Matka se před narozením prvního dítěte zajímala spíše o péči o dítě po narození než o výchovu. Po narození prvního dítěte si občas půjčila nějakou literaturu, která informovala o výchově malých dětí. Zde se také dozvěděla o vhodnosti připravit dítě na příchod sourozence přiměřeně věku. Rivalitu začala matka pozorovat kolem půl roku mladšího dítěte. Projevovala se zvýšeným zlobením a regresivním chováním. Regresivní chování pozorovala v různých projevech v rozmezí 4 - 6 měsíců. Na dítě se snažila nezlobit, ale ubezpečit ho o lásce. Přesto toto období považuje matka za poměrně náročné psychicky i fyzicky. Starost o dvě takto malé děti je i z pohledu psychologů obtížně zvládnutelné. Tento fakt podporovala i skutečnost, že u druhého dítěte byla pomoc prarodičů omezena z důvodu jejich nemocnosti na minimum. Matka byla prakticky bez odpočinku a tento stav se projevoval i na její psychické odolnosti a tedy schopnosti zvládat denní konflikty mezi dětmi.

Otázka: Je pro tebe rivalita mezi dětmi problém?

Matka: Víím, že je to součást života, nepovažuji tedy rivalitu za takový problém, ale pravdou je, že několikrát jsem si nevěděla rady, jak na konkrétní situaci reagovat. Občas mi dochází trpělivost, ale zase někdy vydržím opravdu hodně, jako asi každá máma. Takže spíš to jako problém pouze vnímám z pohledu těch projevů, myslím třeba zlobení.

Otázka: Jak se konkrétně projevuje rivalita u tvých dětí?

Matka: Starší je zamračená, cítí se ublíženě, někdy pláče. Mám pocit, že se snaží takto upoutat naši pozornost. Mladší se projevuje agresivitou. Pokud si sednu ke starší přijde a sedne si mezi nás, se slovy, že vedle mamky bude sedět ona. Starší se zatváří ublíženě a vyklidí pole. V tomto případě většinou zasáhnu já, s tím aby se starší nenechal, nemá to efekt. Nevím jak nato. Mladší je daleko průbojnější, má to dané a chování starší dcery ji v tom utvrzuje. Dalším příkladem, je že když mluvím se starší přijde mladší a začne na mě mluvit a všechny překřikovat, nepomáhá ani vysvětlování, ani trest.

Otázka: Jak řešíš konflikty mezi dětmi, které vznikly v souvislosti s rivalitou ?

Matka: Oběma říkám, že je mám ráda stejně, snažím je utvrdit v tom, že jsou každá jedinečná. Říkám jim, že je mám obě ráda i když zlobí, ale že jsem radši když se mají rády. Pokud jsou pohádané, říkám jim, aby se usmířily, případně aby se omluvily.

Otázka: Jakou roli hraje ve výchově otec dětí?

Matka: Většinou se ve výchově shodneme, ale někdy ne. Zejména, když ta mladší tak nějak terorizuje rodinu, snaží se zaujmout moji pozornost za každou cenu. Pokud je hodná věnuji pozornost oběma dětem, pokud zlobí, starší vyklidí pole a mladší mě má jenom pro sebe. Na tohle slyším od manžela, tohle dělá jenom tobě. Čekala bych spíš nějaký projev opory, ale už se na tom snad pracuje.

Otázka: Jak děláš čas mezi dětmi?

Matka: Co chodím do práce je to mnohem těžší, mám i trochu výčitky, zejména kvůli mladší dceři. Každý den se mě ptá jestli musím chodit do práce a jestli přijdu zase tak pozdě. Pracuji na normální úvazek a chodím domů 16:30. Snažím se jim ho věnovat maximum.

Otázka: Srovnáváš děti mezi sebou?

Matka: Tak to jsem se také někde dočetla, že není správné. Ale nikdy jsem k tomu ani netáhla, nemám to ráda jako dospělá, každý člověk umí něco jiného.

Shrnutí:

Matka považuje rivalitu mezi dětmi za výchovný problém. Snaží se získat informace o problému a také má snahu situaci řešit a předcházet vzniku. Matka se neshoduje s výchovou ve své orientační rodině. Její matka k nim chovala poměrně chladný vztah. Do péče o děti byla ve větší míře zapojena i širší rodina. Model výchovy v prokreační rodině (vybudované) matka směřuje současným trendem, tedy snahou o vytvoření silného citového pouta mezi členy rodiny, k dětem chová vřelý vztah. Při výchovných problémech využívá převážně konzultací problému s kamarádkami, z literatury, občas využívá rádce pro rodiče.

Příprava prvního dítěte na příchod sourozence byla přiměřená danému věku a dle mého názoru dostatečná. Matka malou dcerku zapojovala do příprav i očekávání miminka. K dítěti projevovala vřelý vztah, v rodině vládl mezi manželi soulad. Ke konci druhého těhotenství pociťovala matka poměrně vysokou únavnost, zvládání denní péče o dítě i o domácnost pro ni byla náročná. Pozornost věnovaná dítěti mohla být z tohoto důvodu omezena, což dítě mohlo vycítit.

Přesto, že matka uvádí nesouhlas s výchovou v původní rodině, zvolila stejný model této rodiny. Zde je nutno připomenout, že je to spíše splněné přání než záměr. Děti jsou obě dcery v časovém rozmezí 18 měsíců (v orientační rodině dcery – 15 měsíců). Psychologové označují takovýto interval mezi dětmi za příliš krátký. Prvorozené dítě není zralé na přijetí sourozence. Nachází se ve fázi batolete nebo v tzv. orální vývojové fázi. Potřebuje matku zcela pro sebe. Narození sourozence je tedy z pohledu nezralosti osobnosti dítěte příliš zatěžující. Pokud matka takový rozdíl mezi dětmi plánovala, neuvažovala v souvislostech jaký dopad bude mít narození sourozence na prvorozené dítě.

Projevy regrese, které se u starší dcery projevily během prvního roku mladší dcery, jsou dle psychologické literatury jevem v takovém případě velice častým. Psychologové se

shodují v tom, že za takové projevy žárlivosti je nevhodné dítě trestat. S tímto tvrzením plně souhlasím. Matka byla o této možnosti projevů sourozenecké rivality informována z literatury a období, které trvalo poměrně dlouhou dobu (4-6 měsíců) se snažila zvládnout v souladu s poznatky psychologie. Sama však toto období hodnotila jako velice náročné zejména psychicky. Problém však považuje za již zvládnutý.

Z hlediska vlivu sourozenecké konstelace na sourozeneckou rivalitu prvorozená dcera splňuje velkou část uváděných vlastností. Mezi ně patří touha být první a neschopnost přijmout porážku zejména od její mladší sestry, nedokáže se vyrovnat s faktem, že její mladší sestra může být v něčem lepší. Třecích ploch je v tomto případě velmi mnoho. Děti jsou věkově i velikostně velmi podobné, mnoho lidí je považuje za dvojčata, což starší nese těžce. Druhorozená na sebe strhává co nejvíce pozornosti. Nedaří-li se jí to v dobrém smyslu, dokáže se prosadit po zlém, tedy zlobením. Pokud matka nereaguje na její negativní projevy, zbylá část rodiny zejména starší dcera ano. Dle matky takto často vznikají problémy, mladší dcera je viníkem a starší dcera situaci prohlubuje přílišnou citlivostí. Klasická situace nastane tehdy, kdy mladší dcera ublíží starší, po té co je mladší dcera pokárána nebo potrestána, pláče starší dcera, aby se matka nezlobila na mladší. Matka tuto situaci označuje za bezvýchodnou. Zasloužený trest pro mladší se stává trestem pro starší, pro kterou nebyl určen. Trest se jeví jako naprosto neefektivní, přesto by matka potřebovala účinný prostředek pro řešení obdobné situace.

Řešení

Matka je ze své orientační rodiny zvyklá na blízký vztah se setrou. Trvá na tom, aby její děti mezi sebou udržovaly výhradně kladný vztah. Navrhovala bych, aby matka od snahy upustila a při rozdílnosti povah nechávala prostor každému dítěti zvlášť a nenutila je být spolu. Spoustu času děti tráví společně v mateřské škole a mimo školní zařízení si potřebují od sebe vzájemně odpočinout. Skutečnost, že jsou děti velmi brzy narozené po sobě dává prostor pro vznik mnoha třecích ploch. Tuto skutečnost podporuje i fakt, že jsou stejného pohlaví. Pokud je to možné, doporučovala bych matce oblékat děti rozdílně, aby nedocházelo k záměně, na což zejména starší dcera negativně reaguje. To, že lidé často děti považují za dvojčata je dle mého názoru nepřímé srovnávání obou dětí, které při vzniku sourozenecké rivality hraje významnou roli.

Mladší dcera je více fixována na matku, starší dítě dobrovolně ustupuje mladšímu pro klid v rodině, je zde zřejmá snaha vyhnout se konfliktu, je to dáno jejími povahovými rysy a celkovou citlivostí. Navrhovala bych matce, aby rozdělila čas strávený s každým dítětem o samotě, tak jako jsem již navrhovala v prvním případě. Doporučila bych matce, aby netrvala na tom, aby rodina trávila čas stále pohromadě, důležitá je i možnost členů rodiny vzájemně si od sebe odpočinout. Čas strávený výhradně s jedním rodičem kladně podporuje vzájemný vztah. Temperament dětí je vrozený, proto není možné děti v tomto ohledu příliš změnit, matka bude muset svoje děti přijmout takové jaké jsou i s vlastnostmi, které se jeví jako problematické.

V budoucnu bych doporučila směřovat každé dítě jiným směrem, tak aby mělo šanci vyniknout v některé oblasti a nedocházelo ke srovnávání. Podpora individuality a současně eliminace možnosti srovnávání se by mohlo mít pozitivní efekt na vztah dětí mezi sebou a tím i na celkové klima v rodině.

7.3 Dílčí závěr

Průzkumem, který jsem provedla ve dvou rodinách jsem dospěla k zajímavým závěrům, které níže rozvedu. Snažila jsem se porovnat oba případy zejména ve vztahu k psychologickým poznatkům, které jsem uvedla v teoretické části. Pokusila jsem se o hloubkovou studii daných případů. Záměrně jsem vybrala rodiny se dvěma dcerami. Náhodně obě matky pocházely také ze dvou dcer velmi blízko věkově vzdálených. V orientační rodině matek byl rozdíl 12 měsíců v první rodině, ve druhé rodině 15 měsíců.

První matka plánovala narození dvou dětí, pohlaví nepřikládala téměř žádnou důležitost. se svou vlastní sestrou neměla v dětství kladný vztah. Oproti tomu matka ve druhé rodině se svou sestrou měla velmi kladný vztah, a to přispělo k tomu, že sama plánovala dvě dcery narozené brzy po sobě.

V první rodině matka sama prožívala v dětství pocit méněcennosti, ve své prokreační rodině se tomu nebyla schopna vyhnout. Praktikovala tutéž metodu výchovy, kterou od rodičů vnímala negativně. Matka ve druhé rodině, zažívala v dětství spíše citově chladnou výchovu, ke svým dětem naopak chová velmi vřelý vztah, snaží se dát dětem to, co jí v dětství postrádala.

Matka v první rodině, přestože nebyla v oblasti informována přesto zvolila psychology doporučený, tříletý věkový rozdíl mezi dětmi. Tento rozdíl je psychology označován jako ideální. Přesto svým výchovným působením vznik sourozenecké rivality, kterou v současné době vnímá jako problém, podpořila. Druhá matka, se také předem problematikou věkového odstupe mezi dětmi nezabývala. Pouze zvolila model z orientační rodiny, se kterým byla spokojená. Obě matky se před narozením věnovaly přípravě na porod a péči o dítě formou kurzu, ani jedna však nevěnovala větší pozornost informacím o výchově dítěte. Zde vidím prostor pro zamyšlení nad důvodem proč se rodiče před narozením zabývají více péčí než výchovou dětí. Teprve po narození potomka, s příchodem prvních výchovných potíží se začínají informovat o možných řešeních. Obě matky používaly časopisy pro maminky a rádce pro rodiče.

V prvním případě matka nepovažovala za důležité připravovat starší dítě na příchod sourozence. Starší dceru považovala za nezralou „příliš malou“. Druhá matka věnovala přípravě starší dcery na příchod miminka větší pozornost. O vhodnosti tohoto přístupu se informovala v psychologické literatuře. Přípravě na příchod sourozence se věnovala přiměřeně vzhledem k věku dítěte, které bylo podstatně menší než prvním případě, snažila se též dceru zapojit do příprav na příchod sourozence. Byla připravená i na regresivní chování dítěte, které se po několika měsících po narození mladšího sourozence objevilo. Na základě poznatků psychologie byla schopna zmíněné chování správně vyhodnotit a adekvátně na něj reagovat. U matky v druhé rodině regrese v souvislosti s narozením další dcery probíhala pouze mírně, pravděpodobně v důsledku většího věkového rozdílu mezi dětmi, přestože přípravě na příchod dalšího sourozence připravovala dceru jen omezeně.

Používání trestů se také v obou rodinách liší. Obě matky byly ve své prokreační rodině vystaveny fyzickým trestům dominantních otců. První matka přiznala, že když si neví rady přistupuje častěji k fyzickým trestům, pouze však u starší dcery, u mladší dcery stačí zvýšit hlas. Matka z druhé rodiny je naopak odpůrcem trestů, které využívá minimálně. Obě matky se shodly, že tresty jsou spíše projevem jejich bezmoci. Obě však také uvedly, že tresty považují za přípustné u malého dítěte, které na domluvu nereaguje, např. plácnutí po ruce je jednoduché a pro dítě srozumitelné.

Poznatky psychologie, které nasvědčují tomu, že převážně starší sourozenec žárlí na mladšího se potvrdilo pouze v případě první rodiny. V druhém případě se žárlivě prosazovala spíše mladší dcera i když projevy byly zřejmé u obou dětí, avšak rozdílně. Příčinnou je pravděpodobně temperament mladší dcery, který ovlivňuje větší touhou se prosadit.

Z pohledu sourozenecké konstelace odpovídá poznatkům psychologů více rodina druhá. Starší dcera je označena jako „vzorné dítě“ nejsou s ní potíže. Odpovídá i větší citová labilita, přiřazovaná prvorozeným, která se u ní projevuje např. plačtivostí. Mladší dcera je průbojnější což odpovídá pozici dalšího dítěte v rodině. Po narození mladší dcery, starší prošla procesem žárlení, kdy byla sesazena z pomyslného trůnu, za její způsob vyrovnání můžeme považovat období, kdy docházelo k regresivnímu chování.

V první rodině si nejsem zcela jista zda model sourozeneckých konstelací lze na tuto rodinu aplikovat. Každé z dětí je kombinací prvorozeného dítěte a nejmladšího. Starší žárllí, je mírně labilní, projevuje se však agresivně což bývá přisuzováno spíše mladším sourozencům. Mladší dcera je označena jako bezproblémové dítě. Přijetí mladšího sourozence bylo taktéž provázeno regresivním chováním, probíhalo však kratší dobu. To můžeme přisoudit vyššímu stupni zralosti dítěte, kdy ve třech letech je již schopno přijmout další děti kolem sebe a je také schopno je vnímat pozitivně. Dalším faktorem, který má vliv na vznik sourozenecké rivality je pohlaví. V psychologické literatuře se uvádí, že mezi dětmi stejného pohlaví je mnohem více třecích ploch a tedy prostoru pro srovnávání, zaměření na stejné zájmy vedoucí k problémům a vznik rivality.

V obou rodinách je jedno dítě klidnější než druhé. V první rodině je mírnější povahy mladší dcera a ve druhé je to starší dcera. Temperamentové vlastnosti jsou stabilní nelze je tedy změnit. Obě matky pracují na přijetí dětí takové jaké jsou, se všemi jejich dobrými a špatnými vlastnostmi. Vlastnost, které se původně jeví jako negativní může být v budoucím životě vnímána pozitivně a naopak, např. vzdorovitost jako cílevědomost v kladném smyslu a snadná ovlivnitelnost spojená s např. s nestálostí vlastního názoru v negativním smyslu.

Vnímání hranic rivality zejména z pohledu zdravé a nezdravé obě matky hodnotily obdobně. Obě matky se shodly také v tom, že není vhodné rivalitu mezi sourozenci zlehčovat. Uvědomují si důležitost kladných vztahů v rodině a jsou ochotny na nich pracovat.

Preferování pohlaví nebylo ani v jedné z rodin zřejmé. Obě matky byly s pohlavím dětí spokojené, druhá matka dokonce dvě dcery přímo plánovala. Srovnávání, které uvádím jako jeden z dalších důvodů vzniku sourozenecké rivality v první rodině probíhal zcela otevřeně a záměrně. Matka praktikovala neoblíbený výchovný způsob převzatý z orientační rodiny. Starší dcera byla vystavena od raného věku srovnávání. Matce se tato skutečnost velice brzy vrátila v negativním smyslu, nyní matka pracuje sama na sobě a tím i na vztahu mezi ní a dcerou. Srovnávání, je velice ponižující, má na dítě negativní vliv, což se v tomto případě potvrdilo. Druhá matka srovnávání vědomě nepoužívala. Přesto zvoleným věkovým rozestupem dětí pravděpodobně podpořila vzájemné srovnávání dětí mezi sebou. Snahu potlačit sourozeneckou rivalitu jsem také

u jednotlivých rodin nezaznamenala. Pouze některé projevy jako např. u první rodiny vymyšlení a bezdůvodný pláč mladší dcery jako rivalitu matka neoznačovala, přestože to dle mého názoru projevy sourozenecké rivality byly.

V první rodině se mi jeví příčinou vzniku rivality mezi dětmi výchovný styl matky. Dopustila se hned několika chyb, které jsou často psychology označovány jako zásadní. Druhá matka se dle mého názoru vyvarovala těchto zásadních chyb přesto rivalita mezi dětmi vznikla. Některé aspekty vzniku sourozenecké rivality můžeme ovlivnit více, některé méně. Znalostí problematiky však můžeme alespoň těm zásadním předejít.

Řešení, která jsem navrhla pro jednotlivé rodiny jsou v souladu se zásadami zdravé komunikace, podpory tolerance mezi lidmi, podpory vzniku prosociálních tendencí, pozitivní motivace, pozitivního myšlení a hodnocení. Takto směřovaný přístup jsem zvolila zejména z důvodu, že problematika je v mé práci spojena s dětmi předškolního a mladšího školního věku. Sourozeneckou rivalitu mezi dětmi, v mnou uvedených případech, bych označila jako přiměřenou nebo zdravou nebo alespoň zvládnutelnou. V tomto pozitivním duchu navržená řešení jsou návodem jak postupovat při korigování rivality a minimalizaci negativních projevů a dopadů, které se odrazí na vztazích v celé rodině.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila pojmout problematiku sourozenecké rivality, kterou vnímám jako velmi zajímavou oblast. Pokusila jsem se o celkový pohled na daný problém, k tomu jsem využila zejména studium literatury, která se sourozeneckou rivalitou a vztahy v rodině souvisí. Sourozeneckou rivalitu považuji pouze za část z široké oblasti, která zahrnuje rodinné vztahy a výchovu v rodině. Jedná se o tak širokou a spletitou oblast, že ji nelze zcela obsáhnout v rámci mé bakalářské práce. Aspektů, které ovlivňují celkové dění v rodině je opravdu široké spektrum, sourozenecká rivalita je pouze malá část obsáhlého celku interakcí, které mohou v rodině vzniknout a způsobovat zejména výchovné problémy.

Cílem mé práce byla snaha o získání informací a celkového pohledu na vznik, možné příčiny a projevy rivality mezi sourozenci v rodině. Teoretickou část jsem pro přehlednost rozdělila do 6 kapitol, první a druhá část se věnuje rodině a pojmu sourozenecká rivalita, jak je tento pojem vnímán. O konkrétních příčinách se zmiňuji ve třetí kapitole bakalářské práce, kde jsem podrobněji popsala nejčastěji uváděné příčiny sourozenecké rivality a pro přehlednost jsem je rozdělila na další čtyři podkapitoly.

V další kapitole se věnuji projevům sourozenecké rivality. Zde jsem se zabývala zdravou a nezdravou rivalitou. Vnímání rivality mezi dětmi je v každé rodině jiné záležitosti na konkrétní rodině. Na určitých zvyklostech a tradicích v dané rodině. Každá rodina je jiná a vnímá rivalitu i její hranice únosnosti jinak. K jednotlivých případům je proto nutné přistupovat individuálně.

Další část mé práce se věnuje nejčastějším chybám rodičů při výchově sourozenců. Literatura se v tomto případě věnuje spíše konkrétním situacím v rodině. Z těchto případů jsem se pokusila odvodit ty dle mého názoru nejčastější.

Závěrečnou kapitolu teoretické části jsem věnovala prevenci. Pokud je možné předejít problému je vhodné toho využít. Použila jsem zde pravidlo, které dle mého názoru platí obecně.

Pro praktickou část jsem pro srovnání vybrala dvě rodiny se dvěma dcerami. Věkový rozdíl mezi dětmi je průměrně dva roky. Mou snahou bylo zjistit jak rodiče vnímají rivalitu mezi dětmi. Na základě pozorování a dále po rozhovoru s matkami dětí jsem se snažila o ucelený pohled na konkrétní situaci v rodině. Matky jsem pro svoji potřebu vybrala, protože obě strávily na rodičovské dovolené s dětmi více času a tedy mi mohly poskytnout více informací i z doby před a po narození dětí než např. otcové. V jednotlivých případech jsem se pokusila o hloubkové prozkoumání různých souvislostí daného problému, snažila jsem se zohlednit faktory, které na děti v rodině působí a determinují vznik rivality.

Na základě uvedených případů jsem dospěla k názoru, že problematika sourozenecké rivality je velmi úzce spjata se vztahy v celé rodině. Souhlasila bych s Matějčkem, který klade důraz na individuální přístup k jednotlivým případům. Nasvědčuje tomu i fakt, že sourozenecká rivalita nebývá dle psychologů příčinou návštěvy psychologické poradny, často vychází najevo až na základě hlubšího zkoumání situace a vztahů v celé rodině. V obou rodinách byly vnímány rozdílné problémy v souvislosti se sourozeneckou rivalitou. Svoje poznatky zde zcela nezobecňuji, případy považuji pouze za sondu do dané problematiky.

Sourozenecké vztahy, zejména ty kladné, jsou pro společnost přínosem. Determinují chování jednotlivce ve společnosti. V textu jsem citovala Matějčka, který označil vztahy mezi sourozenci jako jedinečnou školu soužití. Kladné sourozenecké vztahy hrají významnou roli při různých negativních životních situacích. Napomáhají při socializaci jedince a podporují vznik resilience u dětí v případě přítomnosti negativních životních podmínek. V mé práci jsem snažila shromáždit poznatky z oblasti problematiky sourozenecké rivality a komplexně pojmut zmíněnou oblast do teoretické části a po té, tyto poznatky aplikovat na konkrétní případy v praktické části mé bakalářské práce.

Resumé

Bakalářská práce je zaměřena na problém sourozenecké rivality v rodině. Cílem práce bylo na základě dostupných zdrojů, zejména literatury prozkoumat oblast vztahů mezi sourozenci. Pokusit se zjistit co ovlivňuje vznik sourozenecké rivality a jaké jsou nejčastější příčiny žárlivosti mezi dětmi. Informace získané studiem dostupných materiálů jsem se pokusila vhodně aplikovat na konkrétné případy rodin, kde sourozenecká rivalita probíhá.

Práci jsem rozdělila do 6 kapitol. První kapitola pojednává o rodině a jejím současném pojetí. Druhá kapitola je věnována vymezení pojmu sourozenecká rivalita. Ve třetí kapitole jsem se zaměřila na možné příčiny sourozenecké rivality. Následující, čtvrtá kapitola se zabývá projevy sourozenecké rivality. V páté kapitole jsem se soustředila na nejčastější chyby při výchově sourozenců. Poslední kapitolu teoretické části jsem zaměřila na prevenci sourozenecké rivality.

Sedmá kapitola je koncipována jako praktická část. Jejím obsahem jsou případové studie ze dvou rodin, kde sourozeneckou rivalitu jako problém řeší. Zde jsem se pokusila o hloubkovou studii případů zohledňující různé aspekty vzniku sourozenecké rivality. Pokusila jsem se o aplikaci získaných vědomostí shrnutých do teoretické části mé bakalářské práce na skutečné, konkrétní případy sourozenecké rivality v rodině.

Anotace

Moje práce se zabývá problematikou sourozenecké rivality. Je rozdělena na dvě části teoretickou a praktickou. Cílem mé práce je prostudovat a zhodnotit dostupné materiály, popsat a zhodnotit problém sourozenecké rivality. V teoretické části jsem se věnovala dostupným materiálům, zejména literatuře, která se zabývá nejen sourozeneckou rivalitou z různých pohledů, ale také celkově chováním dětí v rodině obecně. V praktické části se budu věnovat případům konkrétních rodin. V této kapitole navrhu možná řešení výchovného problému sourozenecké rivality, zhodnotím jej a navrhu nejlepší způsob řešení daného problému.

Klíčová slova

Rodina, rodiče, sourozenci, sourozenecká rivalita, žárlivost, sourozenecké vztahy, vztahy v rodině, výchova, sourozenecké konstelace, psychologie.

Annotation

My work deals with sibling rivalry. It is divided into two parts: theoretical and practical. The aim of my work is to study and evaluate the available materials, describe and assess the problem of sibling rivalry. In the theoretical section is devoted to materials available, especially literature, which deals not only with sibling rivalry from different perspectives, but also the overall behavior of children in the family in general. The practical part will be devoted to cases of specific families. This section suggests possible solutions to educational problems of sibling rivalry; I evaluate it and suggest the best way to solve the problem.

Key words

Family, parents, siblings, sibling rivalry, jealousy, sibling relationships, family relationships, education, sibling constellation, psychology.

Seznam použité literatury:

- Adler, A.**, Psychologie dětí. Praha: Práh – Martin Vopěnka, 1994.
- Dalloz, D.**, Žárlivost a rivalita. Praha: Portál, s.r.o., 2002.
- Čáp, J., Mareš, J.**, Psychologie pro učitele. Praha: Portál, 2001.
- Hartl, P.**, Psychologický slovník. Praha: Jiří Budka, 1993.
- Horáková Hoskocová, S., Suchochlebová Ryntová, L.**, Výchova k psychické odolnosti dítěte. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009.
- Kohoutek, R.**, Sociální psychologie. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004.
- Kopřiva, P.**, Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála, 2006.
- Leman, K.**, Sourozenecké konstelace. Praha: Portál, 2000.
- Matějček, Z.**, Rodiče a děti. 2. vydání Praha: Avicenum, 1989.
- Matějček, Z.**, Výbor z díla. Praha: Karolinum, 2005.
- Matějček, Z.**, Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992.
- Matějček, Z., Dytrich, Z.**, Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada Publishing, a.s., 2002.
- Novák, T.**, Jak nezešít z dětí. Olomouc: Rubico, 2004.
- Prekopová, J.**, Prvorozené dítě. Praha: Portál, s.r.o., 2009.
- Vágnerová, M.**, Základy psychologie. Praha: Karolinum, 2005.
- Zapletal L. a kol.**, Základní pojmy a kategorie z oblasti pedagogiky. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003.